

The PHILIPPINES

In This Issue:

Aug. 1, 1936

*State section
in Serial*

LITERARY APPRENTICESHIP

By Cristino Jamias

THE FILIPINO JEANNE D'ARC

By Jose Ramirez

LOOKING FORWARD IN LITERATURE

By Francis P. Donnelly

KWENTO NG AKING SARILI

Gregorio N. Garcia

JOSE MARIA RIVERA

Brigido C. Batungbakal

SUMPA NG PAG-IBIG

Tristan Alma Azucena

DAGIDI TIRONG

J. K. Buenafe

PANNAKAARAMAT TI 'TI' KEN 'TI'

Victorino Balbin

IDIAY BALLASIW TI KARAYAN

Arturo R. Centeno

WANTED:

MEN, WOMEN AND STUDENTS IN
EVERY TOWN IN THE PHILIPPINES,
HAWAII, IN THE UNITED STATES,
AND FOREIGN COUNTRIES TO ACT
AS REPRESENTATIVES OF—

THE PHILIPPINES

ASK FOR PARTICULARS

2207 Azcarraga, Manila

Tel. 2--10-46

El Lujoso Shoe Store

(YOUR FAVORITE SHOEMAKER)

We make any kind of Shoes & Slippers for Men, Women & Children. Made-to-Order Shoes are reasonably cheap but will give you more satisfatcion.

Buy From a Filipino firm and you are helping our Country.

144 Bustillos Sampaloc
Tel.—2-70-50

Virginia Villador
Prop.

Sunrise Laundry

(YOUR BEST CLEANER IN TOWN)

Send your dirty clothes to us and you will be satisfied of our good & prompt service. Our prices are reasonably low.

Tel.—2-42-74
902 Raon, Manila

Virginia Villador
Prop.

THE PHILIPPINES

TEODORO PURUGGANAN
Gen. Manager

FLORENTINO G. MAGNO
Treasurer

FELICIDAD DE LEON
Advertising & Subscription

Independent Fortnightly Journal

ENGLISH — TAGALOG — ILOKO

Offices: 2207 Azcarraga, Manila
Tel. 2-10-46

OUR COUNTRY PUBLISHING CO., PUBLISHERS

TEODORO V. GOMEZ,
President

LEOPOLDO Y. YABES
English Editor

TEODORO A. AGONCILLO
Tagalog Editor

JOSE R. CALIP
Iloko Editor

To be entered as a second class mail matter at the Manila Post Office. Subscription rates: P2.00 a year, P1.10 six months, 10 centavos single copy; with special privileges, P3.00 the year. Outside the Philippines, double. Each number of The Philippines is copyrighted and articles and poems or any reading matter printed herein should not be republished without express permission from the publishers.

VOL. I

AUGUST 1, 1936

No. 1

EDITORIAL

What We Propose To Do

We enter the field of Philippine journalism this month guided by the following policies and aims:

To be strictly independent. Partisan papers have their legitimate place in the scheme of our national life, but we believe we can best serve the interests of the country by adhering to a policy of independence. It is harder to get at the truth through the partisan than through the independent press.

To help create a deeper interest and a keener appreciation for Philippine culture. We Filipinos may not have as good a cultural tradition and background as other peoples, but it is more in keeping with our national dignity to be proud of what little culture we have than to be ashamed of it; it is better to keep what we have and improve upon it than to import things utterly foreign to our life and hold them up for our people to emulate.

To help in the development of our literature. We are not concerned about the language in which the literature is written, whether it be English, Spanish, Tagalog, Iloko or any other vernacular tongue. What we are interested in is the cultivation of good writing among our

writers. Literature and art reflect the highest phase of a people's culture; the culture of a country is usually gauged by the contributions it has made to literature and art. It is a truth that Philippine literature is still in its adolescent stage; it is not yet a thing to be proud of. What it needs most now is a careful and painstaking cultivation, and to its more beautiful development we are dedicating ourselves.

To help in the amelioration of the condition of the masses. We are fully aware of the unrest among our common folk. This unsatisfactory condition has been brought about by defects in our economic and social system. We shall adopt a firm and sane policy for the solution of this problem, a policy which shall be within the bounds of the law and common sense.

To help foster the development of our commerce and industry. Although the Philippines is still chiefly an agricultural country, its industrial and commercial life is steadily becoming more and more important. It is our belief that our commerce and industry should be promoted along with our agriculture because no nation can be progressive without a well-developed industrial and commercial life.

*Note: This magazine ceased publication after the third number, which came out in Sept. 1936
-L.Y.Y.*

LITERARY APPRENTICESHIP

By Cristino Jamias

THE business of going to print is an attractive thing. In these democratic days when literary forms are so well advertised, and popularity is at a premium, everybody threatens to write. The business of learning to do it is often neglected. The popular notion is that the ability to write is a gift. When one has successfully broken into print once or twice, one easily believes he has got it and that is all there is to it. What follows is a flood of print—articles, short stories, plays, poems and replies. The notion of course, is a critical façade, and the attitude is, to say the least, most unliterary.

The plain fact in many national literatures is that great writers are more made than born. The so-called born writer is a myth. What I wish to say is that great writers have their periods of apprenticeship. The longer and more arduous this period is, the more surely the writer finds himself and the more securely his works hold the admiration of the world. Shakspeare is a case in point. It is both easy and accurate to infer that, other things being equal, writing of the highest order can be learned. One does not have to be a genius, and the less the learner thinks he is such a creature who should be given a chance, the greater the likelihood he will have in learning something to say and

say it well. The will to learn is often cramped, if not destroyed beyond repair, when one wallows, or is made to wallow, in the delusion that he is a Shelley or a Byron in the making. Literary apprenticeship especially in poetry is long and tedious and must precede all creditable performance.

The business of learning to write is therefore of first importance. With a modest bent of mind (I don't mean a bent one), a modicum of intelligence and industry, and of course, knowledge of fundamentals of English composition and literature, one should learn to write fairly good English poetry and prose. I propose to make a few suggestions that I consider helpful in writing verse.

Reading

The foundation of good writing is good reading. To read well is to get acquainted with habits of fine thinking and expression, and one who reads and rereads soon develops a feeling for literature, begins to feel its power. Such feeling there must be before one attempts to write. One thing to know is that "a great book does not give itself all at once". One does not fall in love with literature at first sight. Reading rapidly after a fashion might yield amusement, but reading for entertainment will not unfold the charms of literature. Only repeated readings will establish a living bond between book and reader.

One can't read good literature too many times. I remember Professor Richard G. Moulton say to his class in Comparative Literature that he found the wonderful allegory of the *Faery Queen* significant and real in the twenty-seventh reading. In most cases the supposed obscurity of a great author such as let us say Brown-

ing exists more in the reader's than in the poet's mind. Repeated readings overcome such obscurity and stir one's ideas. The result is a mind ready to react and express itself.

I should say that reading in the true sense is the feature of learning to write which our literary apprentices do perfunctorily. The average beginner has not read enough, does not read enough, and store up his mind with ideas which have been well expressed for him. He does not really equip himself for the strenuous task of writing. Not infrequently his information about books is second hand, even hearsay. He does not prepare the ground for original thinking, the thing which puts quality into expression. He is intellectually immature and remains so for a time. In a way he is mentally docile, swallowing sentimentality as dished out to him; he does not learn. "To go under", to search for meanings in simple facts; I think one of the cures of his malady is reading. He can vitalize his mind by contact with minds which knew how to think. The absence of dictionaries of ideas makes reading the most convenient way of acquiring the necessary background for original writing. The beginner should train himself to read at a certain rate, between perhaps thirty and fifty pages an hour.

Imitating "Touchstones" of Poetry

So much bad verse has been written in and out of the University that to my mind the world is a synonym of "worse". The verse industry of our dialies and magazines annually yields tons of "inexcusables" and "untenables". In all probability, the main cause of the poor stuff is lack of backgrounds for poetry in any language. When one considers the fact that this background may be acquired in school or by self-study as Shakspeare did, the more the situation is to be deplored.

(To be continued)

The Filipino Jeanne d'Arc

By JOSE RAMIREZ

BETWEEN the ramparts of the Cordillera Mountains and the China Sea just below the Banawang Gap, in the province of Ilocos Sur, gushes forth in furious torrents the turbulent and destructive Abra River. North of this river lies a vast system of formerly productive fields and plantations hundred of miles wide but now transformed into a useless sandy and stony wasteland by its yearly inundations. And just south of this destructive river where the mountain almost meets the sea, nestles a blooming little town, populated by more than twelve thousand sturdy and industrious Ilocanos. They form a group of persistent and determined people, for from all directions they are harassed by the cruel forces of Nature. From the north the torrential Abra River continuously pushes them to the south; from the west the bellying waves of the China Sea seem to check their retreat; from the east the Cordillera Mountains act as the impregnable wall against which they are pinned; and only in the south where the mountain kisses the sea an eight-meter wide road has been cut to form an egress into the prosperous town of Narvacan.

In this town of Santa, once one of the most beautiful and most prosperous towns of Ilocos Sur, a woman whose name was committed to oblivion was born on March 19, 1731. Her name was Maria Josefa Gabriela. She became the wife of that Ilocano patriot, Diego Silan, who was treacherously assassinated by Miguel Vicos at the instigation of the friars. History records that she continued the revolt started by her husband.

Very little is known about her life because the writer's field dur-

ing those hectic days was dominated by the friars; and since she headed a cause that was not a cause of the Church, these writers mentioned very little about her, or if they ever wrote about her they took care to record the fact that she was a traitress and an anti-Christ.

Doña Josefa Gabriela de Silan has been dead about two hundred years, but two centuries are but a moment to one who is eager to unearth historical facts, and a historical figure whose departure.

from the world of the living during such an important epoch of Philippine history would normally have left a thousand footprints still faintly shining on the paths of time. Scarcely a memory of this brave woman lingers in the minds of those who live in the town of Santa. The restoration of this faded picture, the justification of this late restoration, and a discovery, if possible, of the reason for the apparent neglect, are the tasks set forth in this article.

Struggle between Rich and Poor

When we reflect that the eighteenth century was one of the brutallest, one of the wickedest, one of the rottenest in Philippine history, we are lost in amazement and wonder at the possibility of such a product from such a soil. Side by side with the struggle for political power went on the struggle between the rich and the poor,

who were known as the *kailanes*. The rich continued to increase their estates, appropriating the best of lands until they monopolized almost everything. They continued the practice of lending money at ruinous interests to the poor, reducing them to slavery and bondage when they could not pay. The burden of forced labor and excessive tribute fell most heavily on the *kailanes* who were forced to leave their little farms to become mere attachments instead.

Gabriela's Childhood

Such was the time that ushered the birth of this woman who was destined to play an important role in Philippine history. To know something about the childhood of great figures in Philippine history is always delightful because it seems to give us who are mere specks a feeling of intimacy with them. To know that they played games and did daily tasks and even had illness like those we have had ourselves makes them very much nearer to us. As a child she probably roamed about her father's house, chasing hens and chicken to the pens, or running after the little pigs that played an important part in her younger days. The bank of the Santa River furnished a delightful playground for her and her little friends. Like all others, she learned to care for the fowls, and in the house she learned to sew.

So we know that she was a good little girl, obedient to her parents, well taught in the customary household and out-door duties, although she could hardly read and write, industrious and gay like the other girls. Kind-hearted, too, for she helped nurse the neighbors when they were ill. She gave alms to the poor and money to the church for the saying of masses. Evidently, she did not show signs that made her famous later on.

(Continued on page 10)

All In A Summer Day

By Manuel E. Arguilla

MANONG, will you make me
I cannot. I am busy.
a top?

Please, *manong*, only a very
small top.

Go away from here. Don't dis-
turb me.

Please—

Go away, I say.

Manong, please—

You go away now, or else I will
tell *Tatang* that you are troubling
me.

At the threat, Baldo turned
away without another word. *Ta-
tang* Ciaco had ruled that when
Manong Pablo was busy reading,
Baldo should never disturb him.
He was soundly sleeping upstairs
now, but he might awaken at any
moment. He was always ready to
use the leathern scabbard of his
long *talunasan* whenever his word
was violated, *Tatang* Ciaco.

Baldo stared at the round limb
of *guava* which he held in one
hand and at the big, heavy bolo
in the other. He seemed not to
know what to do with them. He
ran to the foot of the *camantires*
tree which spread its cool shade
over the yard. He would make
a top all by himself.

But it was so very hard to make
a top. The other day he had cut
his forefinger, and father had
whipped him. He had cried and
then gone to watch Peddong and
the others play with their tops.
Tops made by their elder brothers.

Yes, made by their elder bro-
thers. Baldo looked back at his
own elder brother, who was read-
ing a book in the rattan hammock
beneath the house. He was al-
ways reading something. *Manong*
Pablo. He would bring books from
school—big, thick books with
many pictures. Once Baldo had
thumbed the pages of one. He had

seen wonderful pictures. He did
not understand most of them, but
he had enjoyed looking at the
bright colors.

Manong Pablo had found him
with the book. He had snatched
it away, and told him never to
touch the books again. Never
again. Or—

Manong Pablo could whip very
painfully at times.

Baldo laid the round *guava* limb
on a protruding root of the *caman-
tires*. He must first make one
end smooth. The big bolo was
very unwieldy in his small hands.
It would not cut where he wanted
it to. Soon, instead of being
smoothly round, the end of the
wood was deeply scarred and bad-
ly notched. Baldo could feel the
tears rise to his eyes. *Manong*
Pablo could have made that *cam-
poso* so easily.

Castila came and licked his ears.
Salaki, he said, trying to push
away the affectionate animal.

But Castila gambled around
him and persisted in licking his
face. Baldo stood up. Castila
wagged his tail and grinned wide-
ly. Plainly, he wanted to play.
He ran around Baldo, crouching
and jumping and barking loudly.

Baldo picked up the limb of
guava. Castila looked at him ex-
pectantly. But Baldo threw the
hard wood at the dog.

Go away, he cried impatiently.
Castila ran away with a yelp
of pain as the wood struck his
side.

Baldo instantly left repentant.
Co-ta-to-o-o, Castila, he called.

But Castila wouldn't go to him.
He only cast hurt glances at his
young master and kept at a safe
distance.

Baldo whistled. His whistle had
that crazy quirk at the end which
had never failed to bring Castila
to his side.

The large, white dog came
bounding, tail wagging. He had
quite forgotten his recent injury.
He looked up at his young master
with soft, friendly eyes.

Baldo caught Castila by the ruff
of his neck and tickled him. Cas-
tila rolled on his back, delighted.
Baldo drew back the loose skin be-
hind the dog's ears until the eyes
bulged out whitely. Castila pawed
playfully at the little fellow's
arms. Baldo had for the time be-
ing forgotten the all important top.

Baldo! *Manong* Pablo's strident
voice made him straighten up.

Castila scrambled to his feet and
shook himself and dust flew all
around.

Baldo, came here.

Baldo approached the reclining
Manong Pablo with slow steps.

What do you want *Manong*? he
asked.

You go to Peddong's house and
get the book which *pare* Osing
borrowed from me last week.

Baldo turned and ran away.

Na, I won't he said.

Come back here if you don't like
something bad, shouted *Manong*
Pablo. He got up and beckoned
peremptorily to the fleeing Baldo.

I'll tell mother, Baldo said. He
ran toward the well where *Nana*
Petra was washing clothes.

I'll make you a top if you go,
Manong Pablo said.

Agpaypayso? Truly? Baldo
stopped.

Truly.

Swear.

Manong Pablo did.

But it is very hot.

You get my big straw hat up stairs.

Father might awake and make me pull out his beard..

Oh, go ahead. Walk softly and slowly.

Baldo went up the house with exaggerated stealth. He soon appeared iwth a big straw hat that completely covered his face.

I cannot see, *Manong*, he complained.

Hold the brim up.

What shall I say when I get there?

Just tell *pare* Osing to give you the book which he borrowed from me last week. Go.

You will make my top as you promised?

Yes, yes.

Make it out of *sagat* so that it will be tough, *Manong*.

Yes, don't worry. It will be finished by the time you come back.

And you will make the nail very sharp, *Manong*?

Yes, yes. Now go and be quick.

And it will have no *barag*, ha, *Manong*?

Oh, yes. And where is the bolo?

There at the foot of the *caman-tires*.

Baldo started off. At the gate, he turned and whistled. Castila came bounding from under the kitchen.

You will make it, ha, *Manong*? I have already the siring here, Baldo shouted and went off at a run. The house of Peddong was about two kilometers away.

Castila ran after him. The straw hat continually tipped forward and hid his face. His arm got tired holding it up. He took it off and dragged it on the dust behind him.

The sun beat down hotly on the brownish mop of hair that covered his head. Baldo did not mind the heat. He was going to have a top after all. A beautiful little top

made of *sagat*. Perfectly balanced. No *barag* at all. With a very sharp nail. He would play with Peddong. And Artemio. And Iniong. *Dinnugal*. His top would split theirs because of its very sharp nail.

Baldo whipped the heavy piece of string tied to his middle finger before him. *Swish!* It would be just like that. *Wurrrring—burrrring*. The top would go spinning. Smoothly. No *barag* at all. He would *idusen* it. Put it on his palm as it spins. He could almost feel the tickling sensation of the sharp nail boring into his cupped palm. He had seen Iniong do it. Artemio could put his spinning top on the side of the nail of his thumb. He would beat them all.

The neighbors saw Baldo trudging through the white-hot road with the broad straw hat trailing behind him. They laughed. They called out to him to put it on. But the hat continued to trail behind the little figure of Baldo. That heat of the tropical noontide poured down from the colourless sky overhead. But Baldo was engrossed in his thoughts. Pleasant

thoughts they were. Castila barked and cavorted, raising little clouds of dry dust.

Baldo got the book and started for home. But first he boasted about his top to Peddong. That top would be the best in the whole world. Peddong had better look out if he did not want his top split open. *Whack!* Just like that. Such a sharp nail that top would have.

Manong Osing will make a better one, Peddong said.

Mine will be a thousand times better, Baldo shouted from the road. He waved the big hat deservively at Peddong, who stuck out his tongue at the other.

Baldo alternately ran and walked very slowly. Sweat streamed down his cheeks and neck. He got very red in the face. The book was quite heavy. He wanted to stop and open it—but he must hurry. That top would be waiting for him.

He swung his arm round and round, whipping the string in front of him. He liked to hear it strike the dust with a distinct
(Continued on page 8)

Green Leaves

By ABELARDO SUBIDO

*These fragile leaves that flutter high and low
May in the glare of daylight fall and die
And vanish with the solace of a sigh
Ere life has reached its fullness. Yes, I know
That life's uncertain like the fitful glow
Of candlelights. But in our inward eye
There lies a lucid image of the sky...
We gladly pass away to slumber so.
This heart once pregnant with untold delights,
With fondest hopes, with dreams and fancies fair
Is now, Beloved, languishing in pain;
These eyes are now bereft of playful lights...
These passioned hands that once caressed your hair
Have lost their touch, these lips their soft refrain.*

Looking Forward In Literature

By FRANCIS P. DCONNELLY, S. J.

THE teacher of literature today is looking backward when he should be looking forward. Greek literature, Latin literature and, to a large extent, English literature are not orientated; they do not face the rising sun. It was not so in the Greek schools of Greek literature. Georgias and Isocrates taught literature for the morrow, and for practical and immediately practical purposes. In the Roman schools it was so from first to last. Recall Cicero's studies under Greek rhetoricians and Cicero's own preachment in the *Archias* speech. "Shame on those who bury themselves so deep in literature that they harvest nothing for the good of all and bring nothing to light for our eyes to look upon." Recall Quintilian's *Institutes of Oratory*, and all the intervening schools of Rome. Rome had no vocational schools for road-building, but Rome did have schools of grammar, poetry, rhetoric, and philosophy where it trained leaders with vision and the power to act. The brains of Rome trained in literature guided barbarian hands to lay down the roads over which Christianity traveled and civilization came down to us.

Literature looked forward in every period of the world's schooling. Ausonius and Isidore, Alcuin and Petrarch, Boileau and Pope, England and France, and even Germany until about the middle of the nineteenth century and America until a little later, kept the literatures of Greece and Rome orientated to the future by teaching them as arts, by making composition of literature the goal of the teaching of literature.

Science is ever growing old; history is always being rewritten;

literature is ever young. We know more about Homer's history than Longinus knew, but we do not taste the delight of his poetry any better than Longinus tasted it. "Handing on the torch of learning" is a trite phrase, but it is literally verified in the true teaching of literature. Each age adds to the advance of science and information, but art is long. Literature and art do not belong to the past. Literally and without figure of speech they are the past living in the present. They are the flaming torch, kindled in the past, never dimming and never to dim.

Write a history of artists; do not write a history of art. "A thing of beauty is a joy forever." The information of science changes every moment; the appreciation of art once gained is enduring. The *Encyclopedia Britannica* has rewritten all its science and history; its appreciations of Sophocles by Campbell and of Demosthenes by Jebb and even of Johnson by Macaulay. Where the cause is the same, the effect is the same, and so the beauty of Homer's rosy-fingered dawn awakens still the same appreciation.

Of literature as a subject of investigation in university or graduate work there is here no question. The investigator studies the origin, the development, the history of literature. He looks backward;

his purpose is to amass information and to codify a science. That is not or should not be the purpose of the teacher in high schools and college. He is educating; he wishes to set in operation and perfect the faculties of the class before him, to impress upon every faculty its own proper art, that is, its habitual and excellent way of acting. The school teacher is concerned with the education of acts; the university lecturer with the education of facts.

Take the *Ratio Studiorum* of the Jesuits, a system embodying the traditions of education and not differing fundamentally from other systems of its time. The *Ratio Studiorum* had no history of literature or lectures on the evolution of literature. It did not approach literature as a science but as an art. It took the standard authors of Latin and Greek. Cicero was the staple of every class in Latin because for nearly every kind of Latinity, history and poetry excepted, he was a model. Cicero was analyzed, was appreciated, was imitated, that the student might express himself in writing and speaking as clearly, as interestingly, as forcibly, as Cicero, that the student might be master of acts of literature, not of facts about literature. That was and is humanism; that is, making a man a man by equipping all his faculties with the art proper to each. The humanities were so called because they embody man. Science is classified nature; literature is nature brought into touch with man's personality and transmuted into art, man's only creation.

You cannot get grapes from thorns or fig from thistles. Every other subject in the curriculum produces its kind; so should literature. Mathematics makes mathematicians, chemistry chemists, and physics physicists. Art should produce artists; literature should result in literature, in artistic ex-

pression, but it is made to historians, biographers, perhaps critics. The history of literature, the evolution of literature should be put out of high school and college and relegated to the university or handed over to the lecturers on history, leaving the valuable time of literature for appreciation and expression.

Today we have literature in one class and composition in another and perhaps rhetoric in another. Departments are the offspring of universities and the instruments of science. The rational school of literary expression correlates author, precept and exercise. Information may be imparted piecemeal and from different sources; it is multitudinous and capable of division. Formation is one and united; it is the faculty or power brought to the perfection of self-expression. Art requires a teacher and unifying of means; science may have a score of lecturers as its truths are found in a score of books. Let the teacher of literature therefore take standard literature, make it understood, feel its personality that students may feel it, note and appreciate its beauty that others may take fire or at least get heat from the enthusiasm kindled within him, and then let the teacher see to it that his class express their own selves as the author expressed himself. Let students do for Lincoln what Shakespeare did for Julius Caesar. If they cannot do a play, perhaps they can do an act; if they cannot create a character, perhaps they can give one characteristic action; if they cannot write a description or tell a story, perhaps they can supply a noun for Lincoln or visualize his deeds in a verb or paint him in an epithet or coin him in a metaphor. And all this, not for an Elizabethan public, but for the students' public here and now, looking forward, not backward.

(To be continued)

Questions About The Philippines

(1) Who are the best authorities on the Philippines? —L. M. V., Manila.

Ans. Pigafetta who was Magellan's companion in his voyage to the East Indies, and Francisco Albo who kept a log book. Ans. by T. A. A.

(2) How many men joined the Magellan expedition? Were all of them Spaniards? Who were the officers of the vessels and what was the total expenses of the expedition?—L. M. V., Manila

Ans. There were between 270 and 280 men, although it was provided that only 235 men should compose the expedition. Not all of them were Spaniards. There were one German, one Englishman, thirty Italians, thirty-seven Portuguese, nineteen Frenchmen, and the rest were Spaniards. The officers were: Magellan, who commanded the *Trinidad*, Juan de Cartagena, who commanded the *San Antonio*, Gaspar de Quesada, captain of the *Concepcion*, Juan Serrano, captain of the *Santiago*, and Luis de Mendoza, captain of the *Victoria*. The total expenses of the expedition was around eight and one half million maravedes of about 50,000 lbs. Of these, 3/4 was defrayed by the Spanish Crown while the remaining was

defrayed by Rev. Falero and his friends. Ans. by T. A. A.

(3) When was the province of Batangas created and what was its first capital? —C. G., Nasugbu, Batangas.

Ans. The province of Batangas was created in 1581 and its first capital was Balayan. —Ans. by T. A. A.

(4) How came the provinces of Ilocos Sur and Ilocos Norte?—A. T. O. Vigan, Ilocos Sur.

Ans. The province of Ilocos was created by Spaniards and Vigan was its first capital. In 1818, a royal decree separated the province into north and south. —Ans. by T. A. A.

(5) Did Urduha ever rule as princess of Pangasinan? —A. Q. A., U. P.

Ans. Some historical writers like Dean Benitez and Prof. Alip of the Pontifical University think so, but we are inclined to believe that their assertion is unguarded. There is no existing document to verify the assertion that Urduha was a princess of Pangasinan. The accounts of Friar Odoric and Ibn Batuta which may be in the Hakluyt Series do not explicitly say that there was such a thing as Pangasinan. The description of the country which Urduha

(Continued on page 8)

IMOGENE: POSTLUDE TO LOVE

By B. M. PASCUAL

*It shall be dead ere I am dead to you
And shall be just like things of yesteryears:
Just like a flower fading with the dew
Before its scent upon the way appears.
It shall be dead—leaving the smart behind,
Ghost-haunting loneliness, sad wondering:
The vase of memory whence you shall find
Some relics from which tears and pain will spring.
Thus when you see no flower that is love,
When I am as a brown leaf in your thought,
Oh when you forget love once meek as dove—
Remember just what joys it would have brought,
Remember what hands beautifully soft
Have ached to finger it, hold it aloft.*

SPICE OF LIFE

Little Anna asked her father why he didn't have hair on the top of his head. He answered: "For the same reason that grass won't grow on a busy street. You know why now, don't you?"

"Sure," she replied, "it can't get up through concrete." —Austin News

* * *

Little Susa'e had been naughty and her mother suggested that she might do a little praying. She decided to try it, and this is what she said the night before she went to sleep: "Dear God, I know I'm a bad little girl, and I wish you would help me to be better, and if at first you don't succeed, try, try again!—Pathfinder

* * *

Doctor: "Did you open both the windows in your bedroom last night as I ordered you to?"

Woman patient: "Oh, doctor, I have one window so Jimmy opened it twice."—Psychology

QUESTIONS . . .

(Continued from page 7)

supposedly ruled may or may not be the Philippines. The name Philippines was never mentioned in any document. Much less Pangasinan. Before the Spaniards came to the Islands there was no such thing as Philippines or Pangasinan. In the absence of any document which clearly and explicitly states that Urduha was the princess of Pangasinan we can not jump at any half-baked conclusion.

—Ans. by T. A. A.

ALL IN A SUMMER DAY . . .

(Continued from page 5)

letack. Castila pounced on the elusive string playfully.

Try to do that when I have my

Johnny asked. Mary refused. Johnny hesitated. Johnny begged. Mary blushed. Johnny argued. Mary hesitated. Johnny insisted. Mary resisted. Johnny tried. Mary surrendered.

So little Johnny carried little Mary's book home from school.—The Forester.

* * *

"How can a man get a man's wages nowadays?" asks a correspondent in a woman's paper.

"By marrying him!"—Windsor.

* * *

Old maid: "Has the canary had its bath?"

Servant: "Yes, he has, mum. You can come in now."—No. Dekota Highway Bulletin.

* * *

Doctor: "Are you taking water an hour before each meal?"

Patient: "I tried to, all right, Doc, but I couldn't keep it longer'n ten minutes!"—Bulletin.

top and I will *duga'an* your head, Baldo told Castila.

Bite it, bite it, will you? There!

Castila howled as the string flicked his ear painfully.

Uy, loco, put on your hat, *Tia Atang* called out through her window as the two passed by her house. Do you want to be roasted?

Baldo did not even turn his head. He just continued to whip the string round and round. The heat did not bother him a bit.

Soon he could see their gate. He broke into a run, whistling for Castila. The book knocked against his side. But he soon reached the gate. He looked back to whistle again for Castila, and ran plump

into *Nana Petra*. The piles of newly washed clothes on her arms and head plopped to the ground.

Ay, ay, ay! My linaba-an! Salit! Diablo!

She caught Baldo by the arms.

Look at that! Look at that! You—you—What kind of a child are you, ha?

Nanang, let me go, pleaded the thoroughly frightened Baldo. He tried to squirm away but *Nana Petra* held him securely.

Where did you come from? You are very hot. Why? You have been out in the sun again, ha? Come here. Come here.

Nanang, Nanang, I will not do it anymore.

I told you not to go out in the sun, huh—

Ay-nay, Nanang.

You went out there in spite of all that I said, *ha*—do you want to die? And how you ran into me and upset all those clothes I have washed, ha?

Baldo's shrill screams of pain filled the air.

Manong Pablo came.

What is the matter, *Nanang*? he asked. I told him to get a book from *pare* Osing's house.

Nana Petra released Baldo. She turned upon her older son.

You old fool, sending your brother like that in the hot sun. Don't you have any sense at all? *Lang-gong!* Do you want to kill your *ading*?

She turned to see Baldo. The little fellow had retrieved the book which had fallen during his struggles. He now ran to *Manong Pablo*, and gave him the book, sobbing spasmodically the while.

Come here, Baldo, *Nana Petra* called kindly.

Baldo clung to *Manong Pablo's* legs.

Mu-mu-my top, *Mu-mu-manong*, he sobbed.

Your top? But you did not give—ah, yes—your top. I have not made it yet,

VARONA AND LABOR

By SIMPLICIO H. SORIANO

I have read in the *Mabuhay* a news item of some importance regarding a plan to have Filipino laboring class declare a general strike. I sincerely believe that a movement such as this is very delicate in nature, ill-advised, and against constituted authority. And I can hardly believe how my friend Francisco Varona has come to conceive this political gesture inviting the laborers to commit a great atrocity in case a petition for a higher scale of wages is not favorably indorsed by the government. Will this be a sufficient cause to declare a general strike? Will this pretention be a constructive doctrine to predicate? Can we not resort to other remedies in order to attain a positive result?

In several pronouncements of friends advocating the advisability of a general strike, they made mention of the French laboring class. This contention of theirs is out of order and not suited to the cause of Filipino labor for several strong reasons. In the first place, do my friends believe that our laborers are on the same level with the French? In the second place, what capital and what press can we use to promote the cause of a general strike? Do we not know that the Filipino press is in the hands of the "Burgesses"? Are we not aware also that until now there is not yet a single Filipino "Burgess" who has come down to the level of the proletariat? If in other countries, any labor movement always succeeds because of the backing of wealthy people and wise advisers as well as of very strong organizations, it is lamentable to say that in the Philippines, the truth is that we can not yet count with rich and talented individuals that are really very generous. What organization do we have in order to carry out to a fruitful end such as delicate task as this? If the movement is calculated just to lure votes for the next election of 1937, I pray my fellow laborers not to be so easily swayed to follow blindly so that the good name of our laboring class will not be placed in bad light. I am very sure that we will not get anything from such insidious and impracticable insinuation under the present autonomous gov-

ernment. Himself coming from the proletariat with the interests of the laborers at heart, President Quezon should deserve our confidence. His previous actuations as a public man and his advocacy for social justice are proofs of his deep interest in the cause of the native workmen, as may be justified by the following cases: He boldly negotiated with Ex-Governor Roosevelt for the establishment of the Department of Labor which was annexed to the Department of the Interior in January 1933. His deep concern over the cause of labor is further evidenced by his signature affixed to the platform of the Palihan Ng Bayan, a civic and protective labor organization, on July 4, 1935. On this document, President Quezon, knowing as he does that the spirit of this patriotic organization is to alleviate the deplorable condition of the masses in general, did not hesitate to stamp his signature. And if at present there is any legislation intended to benefit in some way or other the proletariat, it is due principally to the work of President Quezon. To exact right away the development and progress of the program of the administration of President Quezon is in no way reasonable or just. It is advisable to give him time. It is more prudent for us to give him, say about three years, before we evaluate his work.

As I have said above, a general strike can never be successful without a strong and united organization. Although the Palihan Ng Bayan may claim to be the greatest laborer's organization in the Philippines, yet it does not dare to advocate such a move as the intended general strike, because it is unpatriotic and inconsistent with the policies of the present government.

May I remind my fellow laborers that Mr. Francisco Varona has been a representative of the city of Manila for six years and a Floor Leader for a certain period. Nevertheless, he never presented any bill like those he wants now to be enacted despite the fact that he had a long time and opportunity to do so. Why did not Mr. Varona present such bills when he was a representative? What difference is there between yesterday

and today if his intentions are really good? Now that the general elections are nearing, many plans purporting to improve the social conditions of the masses are again appearing just to get the vote of the laborers. Stop the comedy, Messers. Politicians! What we want is truth, reality, sincerity, and sound teachings. Let constructive plans come like that introduced by the Palihan Ng Bayan in the office of the Executive Power at Malacañang in December 1935, regarding the increase of wages of government laborers and the monthly salaries of the lowly clerks such as the mail carriers, operators, messengers, and janitors, because upon these will fall the burden of a *New Labor Era* on account of a project of law to provide for a compulsory saving on the part of the little servants and clerks of the government, by deducting from their wages *ten centavos per day* which amounts to ₱3.00 per month, this sum being apportioned in the following items: ₱1.00 for a share as a stockholder in a *Laborers' Bank*; ₱1.00 in payment for a monthly contribution to a *Laborers' Hospital* for the laborer and his family; ₱1.00 for the establishment and maintenance of a *Laborers' University*, in which the children of the laborers may study practical work based on modern sciences.

Secretary Vargas told the writer that the above project was endorsed in the name of President Quezon to the Department of Labor for study on January 3, 1936, and that said Department of Labor returned it to Malacañang on January 19, 1936, with favorable comment. Then President Quezon answered by saying that he was doing his best to ameliorate the lot of the proletarian class. Moreover, the Supreme head of the Palihan Ng Bayan, Mr. Eusebio Godoy has already submitted to the Department of Commerce and Agriculture a scheme for the establishment of 15 industrial factories with an investment of ₱6,645,000. This has been endorsed and recommended by Secretary Eulogio Rodriguez to Malacañang for its due presentation to, and approval by, the National Assembly. A resolution was also made regarding the nationalization of labor in the country. For the information of my friends, a member of the Palihan Ng Bayan, Hon. Francisco Celebrado, assemblyman from Camarines Sur, has already registered a bill on the aforementioned suggestions or resolutions to solve once and for all the continuous problems affecting the laboring class.

ROMBLON'S CHIEF EXECUTIVE

By L. C. VILLANUEVA

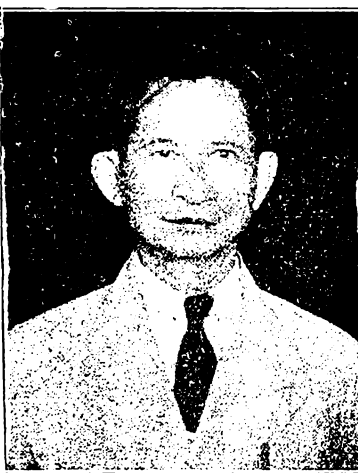
Jose S. Perez y Rodriguez, incumbent provincial governor of Romblon, is a fine example of a man who literally rose from obscurity and poverty to renown.

He was born in the barrio of San Fernando, Azagra, Romblon, on January 4, 1884. All he was able to get in the way of a formal education was a primary schooling because his parents did not have means to send him to Manila. Moreover he was needed as a helper in his father's work in the fields and in the fisheries owned by the family.

During the Philippine revolution, young Perez, who was then in his early teens, served in many capacities. In the guerrilla warfare against the Americans in the fields of Cavite, Laguna, and Rizal, he served successively as a cornet player, by order of Colonel Añano, and under Generals Artemio Ricarte and Juan Cailles. It was during the guerrilla warfare that he was adopted as a son by a couple, D. Antonio Lumberas and his wife Da. Maria, who were engaged in the fishing business at Wawa, Rosario, Cavite, where he stayed for more than a year helping them in the fisheries.

Desiring to go to the St. Louis exposition in 1904 along with other Filipinos, he enlisted as a soldier in the Constabulary organization, but his parents were so opposed to his going that he was not able to make the trip. Instead he went to the Bicol region to help pacify the still recalcitrant rebels. He returned to his home town in 1904, cooperated actively in the organization of his municipality under the new regime, exercised various cargos as sanitary inspector, justice of the peace, councilor, etc. Afterwards he became municipal pres-

ident of his town, from which post he resigned to become member of the provincial board by appointment. His appointment was endorsed by the electorate of Romblon in the 1922 general elections. He was elected chief executive of his province in the last general elections.

Mr. Perez is a product of the University of Hard Knocks. He loves to work because he believes in the dignity of labor. Sometimes he works on his farms and fisheries along with his own workers, who love and respect him for his kind and fair dealings with them. But although a laborer, he does not seem out of place in high society. He has the qualities of a poet and a good dancer, and in vernacular oratory he shines fairly well. He is a good fighter, too, and an inveterate enemy of caciquism, and a sincere believer in sane democratic principles. His executive ability is recognized even by his detractors. Despite the current financial crisis, he was able to place his province's government on a quite sound financial foundation.

THE FILIPINO...

(Continued from page 3)

But she differed from the other girls in being far more religious. When she was about fifteen years old she would slip away from home at various times of the day to pray in the church. She went to mass almost everyday, but she was not full of plans when the time came too pious to be practical, and was for her to go into the world. It was her piety for the poor, and her faith that made her accomplish almost successfully the task she set for herself.

Her Marriage

When she was twenty years old she became married to an old gentleman. It was because of the wealth of this gentleman that Gabriela was forced by her parents to accept him in marriage. This state of things was, of course, not uncommon in those days. But her marital life did not last long for years later she became a widow, a short time after which her parents also died. The death of her husband made her the heiress to vast rice plantations and numerous fish ponds.

(To be continued)

OUR CONTRIBUTORS

Cristino Jamias is acting head of the Department of English, University of the Philippines.

Francis P. Donnelly is a Jesuit critic of art and literature.

Manuel E. Arguilla is a well-known short story writer. "All in a Summer Day", his first notable story, was first published in Graphic more than six years ago.

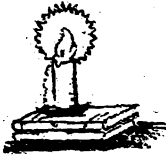
Abelardo Subido, local poet, is a member of the U. P. Writers' Club.

B. M. Pascual occasionally writes poetry.

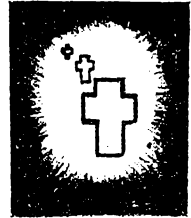
Simplicio H. Soriano is a labor leader.

Jose Ramirez is a member of *Pilipiniana*, exclusive U. P. cultural club.

DAHONG TAGALOG

Pagpupugay

Ang panahong umiiral ay likha ng mga pangyayaring nagbibigay ng matinding kulay sa sali-salimuot na kabuhayan sa lahat nang panig ng daigdig.

Ang "Commonwealth" ay iniluwal na mga pangyayaring iyan. At sa bisa ng lakas na humuhubog sa buhay-buhay ng sangbayan, ang kasalukuyang lagay ng ating bayan ay nangangailangan ng panibagong lakas at kulay upang makasunod sa hinihiling ng makabagong pamumuhay, hindi lamang sa politika, kundi pati na sa panitikan at sa iba pang sangay ng buhay.

Higit sa lahat, sa wari namin ay kinakailangang magkaroon ng pagbabago sa takbo ng mga pahayagan at lingguhang Tagalog.

Hindi sapagka't kami'y hindi nananalig sa pagiging kailangan ng iba't ibang sangay ng pamumuhay kundi manapa'y nananalig kami na ang mga ito'y mapapangalagaan na ng lalong laganap na pahayagan sa Ingles at Kastila—mga pahayagang laging binabasa ng mga matatalino't may mataas na pinagaralan.

Ang mga lingguhang Tagalog ay siyang dapat sibubisahan sapagka't ang mga ito'y binubuo ng mga patnugot na walang nalalaman sa mga bagay-bagay, lalong lalo na sa karunungan sa matataas na paaralan at unibersidad lamang matutuklasan.

Nananalig kami na ang mga pahayagan at mga lingguhan ay nakapagtuturo sa mga hindi lubhang nakapagaral.

Ngumi't ang larvak ng pagtuturong ito'y nasa-

salig o napapasailalim ng kakayahan ng mga lingguhan at pahayagan.

Abot sa aming makakaya ay pagpipilitan namin mabigyan ng kaunting lutas ang mga katiwaliang nangyayari sa ating mga lingguhang walang nalalamang ilathala kundi parang pangpamangmang na lalo sa ating mangbabasa.

Wala kaming kikilingan sa paglalathala ng mga bagay-bagay na sa aming akala ay makadudulot ng kasiyahan sa tanang mangbabasa.

Ang paraang "TAYO-TAYO LAMANG" ay hindi namin pahiralin. Ito'y ginagawa lamang ng mga taong hangal at yaong hindi nakaaabot ng matuwid.

Tutuligsain namin ang mga pagpapangaap, lalong lalo na sa panitikang Tagalog.

Pupurihin namin ang karapat-dapat purihin subali't ang ano mang papuri ay isasalig namin sa tunay na kakayahan at sa nagawa ng kinauukulan.

Aming tutulongan ang mga manunulat sa Tagalog na nagsisikhay na mapaunlad ang wika ni Balagtas. Sa ganito'y ilalathala namin ang kanilang mga kathang karapat-dapat ilathala.

Ipinalalagay namin na ang pagpuna sa kanilang mga katha ay makatutulong nang malaki sa kanilang ikauunlad sa panunulat.

Sa tanglaw ng batayang ito, ang THE PHILIPPINES ay nagpupugay sa lahat.

Burlesque

Ni Lakan Taal

TINULIGSA ng kasamang Gregorio N. Garcia ang patnugot ng *Liwayway*. Malabnaw raw ang utak nito at anya pa'y walang inilalathala kundi ang katha ng mga kaibigan at kasamahan sa *Ilaw at Panitik*. Tinutuligsa namin si G. Garcia sa kanyang mga paratang na ito sapagka't ang tula namin, sang-ayon sa liham ni G. Cruz, ay kanyang ilalathala sa *Liwayway*, at kung kaya hindi malathala ay sapagka't maraming tinatanggap na padalang-tulong si G. Cruz sa araw-araw na ginawa ng Diyos.

Siyam na buwan na ngayong nahihimlay ang aming tula sa hapag ni G. Cruz. Ngunit hindi kami nawawalan ng pag-asa. Umaasa kami na si G. Cruz ay isang tunay na maginoong hindi sumisira ng kanyang pangako. Kung hanggang ngayon ay hindi pa lumalabas ang aming tula ay hindi sapagka't si G. Cruz ay nagagalit sa amin o kaya'y siya ay *Maginoong Tanso*, kundi manapa'y *laging napaibaibawan ang aming tula ng maraming padalang-tulong na dumarating kay G. Cruz sa araw-araw na ginawang Dios!*

SI G. Lope K. Santos ay nagbitiw ng tungkulin sa pagkapanungulo ng Akademya ng Wikang Tagalog. Kaya't ang Akademya ngayon ay lumalakad nang walang ulo. Multo sa katanghalian! Mabuhay ang multo!!!

BAGAY бага sa Akademya ng Wikang Tagalog...
Ang Akademya ay binubuo, sang-ayon na rin sa mga kasapi, (Nasa dahong 18 ang karugtong)

Pilantik at Pitik

Ni Escolastico Paez Santos

SANG-AYON sa nasira kong Amang si Epifanio de los Santos at Cristobal, ay hindi masamang punahin ang mga kwentista at manunulat ng wikang Tagalog. Sapagka't hindi makikita ng isang manunulat ang kanyang mga kamalian kung hindi sa kritikong sumusuri sa kanyang mga panulat. Nang ako'y bago pa lamang nagsusulat ng mga kwento ay pinadalan ko si G. Gregorio N. Garcia ng isang kwentong may pamagat na "BINATANG BATANGAN" nuong siya pa ang namamahala ng isang Magasin na "BATUTE" ngayon ay parang bulang naglaho sa aming paningin. Ang kwento ko ay ipinabalik sa akin dahil sa ilang mga kamalian. At dahil diyan ay nakita kong kulang pa pala ako ng pinakadiwa sa aking kwentong iyon kaya't naisipan kong sundin ang tanglaw na itinuro sa akin ni G. Garcia at sa lingguhang *Kayumanggi* ay lumabas ang kwento kong "BINATANG BATANGAN". At ngayon ako naniniwalang ang mga kritiko ay malaki ang naitutulong sa mga kwentista at manunulat. Sila ang pinaka-ilaw ng mga kwentista sa madilim na Diva ng panitik. Ang mga kritiko ay siyang pangalawang Guro ng mga manunulat na itinuro ang matuwid na batayan sa pag-sulat ng isang kwento o katha. Sa ganang akin ay ikinagagalak ko ang punahin ang aking panulat kung sa kabila naman nito ay malaki ang aking matututuhan. Ang isang nag-aral habang tumataas ang kanyang napag-aaralan nang hindi pinupuna ng kanyang Guro ay lalong nagiging mangmang. Hindi kapintasan kundi karangalan ng mga Manunulat at Kwentista na punahin ang kanilang mga sinulat sapagka't nabubuksan ang kanilang isipan sa katotohanang kanilang tinatahak. Ang mga kritiko ay may karapatnag pumuna at tumuligsa sa ganito at sa gayong panulat ng mga kwentista pagka't itinuturo lamang sa kanila na sila'y lumalakad sa madilim na landasin nang hindi nalalaman ang patutunguhan. Marahil kung sinusunod ko ang

sarili at hindi nakinig sa payo ng mga kritiko ay kaipala'y nasa madilim akong landasin ng panulat. Salamat sa mga kritikong ito na nagbigay sa akin ng pangalan sa larangan ng panulat at ngayon ay marami na akong mga tagahanga. Lalong-lalo na kay G. Garcia na nagbigay ng karangalan sa aba kong palad. Utang ko sa kanya ang aking pagkakatanyag na sumunod ako sa kanyang dakilang payong naging ilaw ng aking mapangaraping diwa sa panulat. Dahil sa kanyang payong sinunod ko ay nagtagumpay ang mga kwento kong "LUMABIS NA ALIW", "BALIW NA PANATA", "BINATANG PIHIKAN", "SA BANAT NG BUTO", "PANAKIP BUTAS LANG", "NADAKIP SA WAKAS", "PAGIBIG", "MUTYA NG LIPUNAN", "AMORITIS", "KAKAHAPON LAMANG", "MAHIWAGANG MAONG", "ANG KANYANG KAHAPON", "ANG SINGSING NI LOLENG", "MAPAGMATAAS", "ANINO NG KAHAPON", "MGA DILANG SANGA-SANGA", at saka ang "MAHIWAGANG TAGAPAGMANA", na pawang nagsilabas sa lingguhang *Mabuhay*.

Sa magasin naman ng *Taliba* ay nagsilabas din itong sumusunod: "PALALONG MAGULANG", "MAGKAHAWIG", "MASAKIT NA BIRO", "KAPALARAN", "ANG MAKATANG SAMPAY-BAKOD", "KAIN" at saka ang "ANG LIHIM NI MOMO". Sa lingguhang *Kayumanggi* na nililimbag sa Lipa, Batangan ay marami din akong kwentong lumabas na ganito ang mga pamagat:—"BINATANG BATANGAN", "MUTYA NG LIPA", "DALAGANG BATANGAN", "ANG KASTILYO SA HANGIN", "MUTYA NG BATANGAN", "PINAGKAMALAN", "PALABIRO", "ANG BUHAY AY GANYAN", "BALIW NA MATINO", "BA-YAN" at saka "SA LOOB NG SINE".

Ang mga kwentong iyan kayo nagtagumpay ay utang ko kay G. Garcia na nagbukas sa aba kong isipan upang ako'y magpatuloy sa aking panulat na bagaman at pinuna niya ang aking panitik ay nagbigay naman sa akin ng inspirasyon upang magkaroon ng matibay na loob at lakas sa panitik.

Maging sa iba mang bansa ay may mga kritiko sa iba't ibang wika na sumusuri sa bawat panulat ng kanilang mga kalahi. Kung walang kritiko ay walang lalabas na dalubhasang Manunulat ng kani-kanilang mga bansa. Ang mga kritiko ay siyang patnubay at tanglaw sa mga kwentista at manunulat. Ang dinaramdam ko lamang sa ibang mga kwentista ay minasama ang (Nasa dahong 16 ang karugtong)

Kwento Ng Aking Sarili

Ni GREGORIO N. GARCIA

1
NOON pa mang araw ay sugat ko na iyon: sugat na pinaglamnan. Hindi nga lamang ako nasasaktan noong araw. Mangyari'y hindi nabubunggo nang malakas.

2
 Minsan ay nabunggo ang aking sugat. Mahina lamang. Hindi ako gaanong nasaktan: may kabataan pa kasi ako noon—hindi pa malubha sa aking pakiramdam ang aking sugat.

3
 Amain ko ang sinasabi kong minsay nakabunggo sa aking sugat.

4
 Mapanukso ang aking Amain. Palagay ko ba'y natutuwa siya kung umaasim ang aking mukha dahil sa kanyang panunukso. Hanggang kamakailan lamang ay tinutukso pa rin niya ako. Ngayon na nga lamang hindi.

5
 Maganda pa naman ang aklat na binabasa ko nang may isang taon nang nakalilipas ay dumating ang aking Amain sa amin at ako'y tinukso nang haplit.

6
 Marami siyang sinabi. Sa pasimula ay nagtatawa lamang ako. Patuloy din ako sa pagbabasa.

Kung bakit iyang panunukso ay talagang hindi yata nasisiyahan hangga't hindi nagagalit ang kanyang tinutukso. Sa kasalita ng aking Amain upang mapagalit din ako ay sinabi niyang "Kung maging reyna ka, Anying, sa isang *Rizay, Day* at putungan ka ng korona ng makata, marahil ay noon pa lamang may magsasabing maganda ka."

8
 Pagkarinig ko sa sinabi ng aking Amain ay bigla kong tiniklop ang aklat na aking binabasa at padabog akong nasok sa aking silid. Ipininid ko ang pinto at sa loob ako nagbasa.

9
 Ang tawa ng aking Amain nang makita niyang ako'y nasok sa silid!... Pati si Ina ay natawa.

10
 Dili ang hindi ako naghinanakit kay Ina. Hinihintay kong sabihin niya sa kanyang kapatid na huwag akong bibiruin nang ganoon. Nagtawa pa nga....

11
 Ang kasabihan marahil ni Ina'y binibiro lamang ako. At saka hindi naman iba sa akin.

12
 Kung sa bagay ay gayon na rin ang naging palagay ko. At ang isa pa'y wala pa ako noon sa gulang na lubos na nakababatid kung bakit masigla at magaan ang mga paa ng mga ibon sa milundaglundag sa mga sanga ng kahoy kung buwan ng Mayo. Maging ang tunay na sanhi kung bakit kailangan ng maraming buhok ang paglilingkod ng koryente at kung bakit mabiling katulad ng manit na bibingka ang mga pulbos at kolorete ay hindi ko rin lubhang nababatid noon.

13
 Sa aki'y di gaanong naging mahalaga ang sinabi ng aking Amain—hindi nga. Isip ko'y wala na akong mahahangad pa sa aking buhay—sa aming kalagayan nina Ama't Ina.

14
 Mahal na mahal ako ni Ina't ni Ama. Nag-aaral ako sa isang paaralang para sa mga babai lamang. Inihahatid at kinukuha ako ng aming auto sa paaralan. Marami akong mga kaibigang babai.

15
 Ang sinasabi kong hindi ko nauunawaang gaano noong ako'y pumasok sa silid dahil sa sinabi ng aking Amain, hindi magluwa't ay naging maliwanag na sa akin.

16
 Nahilig ako sa pagbabasa. Nagkaroon ako ng malaking pagkagiliw sa literatura.

17
 Pagkatapos ko ng "high school" ay tumigil na ako ng pag-aaral. Ang tuyo at pulpol na kadalahiran ng aking mga guro ay nakayamot sa akin. Iyon at iyon din ang kanilang sinasabi. Nagsasalita sa pagka't binabayaran sa pagsasalita. Walang kaisipang mapaglikha.

18
 Tutol ang mga magulang ko sa aking paghihinto ng pag-aaral. Ibig daw nilang ako'y magkaroon ng titulo. Iba na raw ang may titulo: pinagpipitaganan ng kapuwa.

19
 Sinabi kong hindi ko nais pakibagayan ang kabaliwan ng tinatawag nating lipunan—iyang lipunanang kumukulong katingan ng pagkukunwari at panunuya. Sinabi ko pa ring ang titulo'y kailangan lamang ng mga taong walong buto sa likod at malata ang pananalig sa sarili. Hindi ako nag-aatubili sa pagsasabi sa kaniyang may buto ako sa likod at hindi
 (Nasa kabila ang ku'rugtong)

KWENTO NG...

(Karugtong ng dahong 13)

di malata ang pananalig ko sa aking kakayahan.

20

Hindi ko rin napapayag sina Ina—kung sa bagay. Subali't ano ang kanilang magagawa? Ako ang kanilang pinapag-aaral at ako rin ang ayaw.

21

Bumili ako ng mga aklat: sari-saring mga aklat. Umuwi ako sa aming asyenda sa Bulakan.

22

Nalayo ako sa kaguluhan at pagkukumagkag ng Maynila, na tinatawag ng iba na kasayahan. Nalapit naman ako sa puso ng kalikasan. Damdám ko ba'y nalapit din ako sa Diyos.

23

Madalas ay nag-iisa ako sa aming asyenda. Nakasumpong ako ng inam at ganda sa pag-iisang kapiling ng mga palaisip na manunulat at makata ng daigdig.

24

—Agad kang tatanda; Anying,—ang minsá'y nasabi sa akin ng Amain ko.

25

—Bakit po?—tanong ko naman.

26

—Mangyari'y wala kang tigil ng pagbabasa.

Naalaala ko ang sinabi ni Oscar Wilde.

28

—Talaga po namang lahat ng taong may utak at maibiging magkuro'y sa maikling bahagi lamang ng kanilang buhay nagmumukhang bata. Maliban po lamang ang mga pari; sapagka't ang natutuhan nilang sabihin sa gulang na labingwalo'y siya rin nilang sinasabi sa gulang na walongpu,—ang nakangiti kong sagot.

—Napakalaki ng ipinagbabagong mo, Anak! —At umiling ang aking Amain

30

—Hindi po ba ninyo ikinatutuwa ang pagkapagbago ko?—ang magalang kong tanong, bagama't kintang-kita ko, na, malayo sa pagkatuwa, siya'y nag-aalaalang mapanganib ang aking napiling kahilingan.

31

—Hindi ko malaman kung ako'y natutuwa. Tila ako'y....

32

—Hindi po ninyo nalalaman? Kung gayon po'y ako ang natutuwa: Lahat po ng mahalagang pagbabago'y hindi nawawatasan kapagkaraka.

33

Inalog ng Amain ko ang aking ulo at ang sabi, "Ang batang ire, kung magsasalita..."

34

Hinintay kong sabihin niyang muli sa akin ang tungkol sa kung ako'y maging reyna at putungan ng isang makata. Hindi niya muling sinabi sa akin. May nahañanda akong isasagot kung iyo'y kanyang sinabi.

35

Sa mga radikal na manunulat ay kinagiliwan ko nang gayon na lamang sina Oscar Wilde, Jose Garcia Villa at H. L. Mencken. Lalong-lalo na ang pilosopiya ni Wilde tungkol sa dapat maging pagkakahati-hati sa mga tao ng kayamanan.

36

Nakita ko ang mapag-aping pasunod ng ilang mayayaman sa maliit, at ang aking mga magulang ay hindi nahihawalay.

37

Sa halip na mahabag sa mga "pugot ang salawal", ako'y nainis sa kanila. Nainis ako sa kanilang kasiyahang-loob sa gitna ng mga kasikiang hindi nila kasalanan.

38

Talagang lugod na lugod ako sa paraan ng pagtingin ni Wilde sa buhay.

39

Natawag sa aking paghanga ang mga taong marunong mainip sa mga kagipitan at nakadadabog sa mga paghihikahos na bunga ng pagkalagom ng kayamanan sa mga kamay ng iilang tao.

40

Sa mga pag-uusap namin ni Ama ay napapansin niya ang malaki kong pagkabagot sa pagkalahang ng tao sa kayamanan. Nakikita niyang naghunos ako ng ugali, ng pananalig.

41

Minsan ay nasabi ko kay Amang kasawiang-palad ng sangkatauhan ang pagkakaroon ng mga mayamang-mayaman at ng mahirap na mahirap. Sinabi ko pa ring humihinga nang maluwag ang mapipilak sa paghihinalo ng mga taong limot.

42

—Hindi namat lahat ng mayaman ay mapang-api; bakit ka nagsalita nang ganyan?—ang wika ni Amang lalong matigas kaysa malambot.—Sa pasunod ko sa ating mga kasama, ano pa ang kanilang mahihiling?—dugtong pa niya.

43

—Si Ama,—ang sagot ko,—hindi po natin tinatawag na mabuting kutserso yaong umaakay sa kanyang kabayo upang makahila pa rin iyon sa kabila ng malabis na pagkahapo.

44

Kamuntik ko nang binayaran ng pamamaga ng mukha ang sinabi kong iyon kay Ama.

45

Hindi ako namangha. Ang inuuban nang paniwala'y talagang hindi maaaring igupo sa loob ng iilang buwan lamang—lubha pa't katulad ni Ama at ni Inang kumikilos sa udyok ng mga damdamin at hindi sa atas ng mga katuwiran at pagninilaynilay.

46

Sa pagluwas-luwas ko sa Maynila upang bumili ng mga bagong *(Nasa dahong 16 ang karugtong)*

Jose Maria Rivera: Isang Magiting At Dakila

Simulat ni BRIGIDO C. BATUNGBAKAL

Karangalan na ng isang nilikha ang makasulat ng ilang hagnay sa kadakilaan ng isang dakila. Kami, sa aming pagkakaroon ng lakas ng loob na mag-ukol ng ilang hagnay sa isang magiting at dakila, ay kusang nagpuputong ng mga dahon ng laurel at oliba sa aming ulo, palibhasa ang aming ihaharap sa bayan ngayong hindi marunong kumilatis sa kadakilaan, ay isang magiting at dakila sa kasaysayan ng ating himagsikan at panitikan.

Sino ang hindi nakakakilala kay kapitang Jose Maria Rivera? Ang magsabi sa amin na hindi nila nakikilala ang magiting na anak na ito ng Pilipinas, ay pinipilit kaming mag-ukol ng mga katagang hindi karapatdapat sa kanilang pagkamamamayan, palibhasa ang itinatanong namin ay isang bayaning hindi nagbahag ng buntot sa harap ng mga kalaban. Ano na ang mga Bonifacio, Luna, del Pilar, at ang iba pang tinatawag na bayani kung ipipiling sila sa kabayanihan ni kapitang Jose Maria Rivera? Mga anino lamang ang mga nalalapit na ito sa kadakilan kung ang kadakilaan ang magiging paksa ng mga pag-uusap. Natatandaan pa ba ninyo ang mahigpitang paglalaman sa Kalookan? Ang paglalaman iyon ay hindi na malilimot sa kasaysayan sapagka't ang humarang sa malakas na pagpasok ng mga amerikano sa lalawigan ay walang iba kundi ang ating kapitang Rivera. Naging alamat ang bahaging iyon sa kasaysayan ng pakikilaban ng mga Pilipino sa Amerikano sapagka't nakintal sa isipan ng mga puting hinggo ang katalinuhan sa hukbo nang batang-batang kapitan na si Jose Maria Rivera. Katotohanan nga na nakaraan ang mga Amerikano nguni't sa ibabaw ng bangkay ng mga kawawang kawal na mga Pi-

lipino na napatay sa paglalabang iyon, na salamat naman sa mga pagkakataong nagkaroon ng awa at naligtas sa aming kapitan. Hindi lamang sa Kalookan nagpakisikat ang kapitan. Magtungo kayo ngayon sa Malolos, Kakarong, Binakod, Sapote, Pasong Tilad, Balintawak, Kawit at iba pang makasaysayang pook at maririnig ninyo ang kanyang kagitingan. At sasabihin pa ninyong hindi ninyo nakikilala ang aming magiting na kapitang Jose Maria Rivera?

Kami ay hindi mag-uukol na maraming "santos y pascua" sa aming kapitan ukol sa mga naga-wa niyang kabayanihan. Kung mapilit kayo sa pagkilala sa kabayanihan ng aming magiting na kapitan ay buklatin ninyo ang aklat ni Fernandez na "Brief History of the Philippines" at "Philippine History" ni Maximo M. Kalaw, sa mga dahon nito'y matutunghayan ninyo ang mga ulat ng katotohanan ukol sa kanya. Makikita rin ninyo ang kanyang larawan na katabi ng mga bayaning nabuwal sa dilim ng paglalaman pati na ang maikling buhaysalaysay ng kanyang kadakilaan. Hindi pa rin iyan ang nais naming ipabasa sa inyo sapagka't maaaring mapagalinglangan pa rin iyan sapagka't mga kabalat natin ang sumulat. Ang aming ipinagkapuri ng iba-yo'y ang sinulat nina Robertson at Blair sa kanilang aklat. Ito ang aming ipinagkapuri palibhasa'y kinilala ng lubusan ng dalawang ito ang kagitingan ng aming kapitan. Kaya, kung nakaririnig kami ng mga tila paghamak sa aming kapitan ay gayon na lamang ang pagkukukot ng aming loob sa mga walang galang na kabataan.

Nais naming paniwalain ang mga kalaban at katunggali ng aming kapitan, na siya (ang aming kapitan) ay dakila. Napatunayan

na namin sa inyo na ang aming kapitan ay magiting at bayani sa pamamagitan ng mga aklat na sumuob sa kanya ng kamanyang papuri. Kung ang mga aklat na ito'y hindi pa nakasisiya sa inyo'y buklatin naman ninyo ang mga *archivo* ng mga pahayagan at rebista sa ating aklatang Bansa. Dito'y matutunghayan ninyo ang lalong dakilang katha ng aming kapitan. Bakit ba nasabi namin sa inyo na ang aming kapitan ay isang manunulat. Kailangan pa bang pangunahan ang aming mga kababayan sa pagsasabing ang aming kapitan ay isang manunulat? Kilala ng bayan ang aming kapitan palibhasa'y minamahal ng bayan ang aming kapitan sapagka't siya'y isang *mananalaysay, mangdudula, nobelista, kuentista* at *ma-ka-ta!*

Marami ang pumupuna sa mga katha ng aming kapitan. Sino na ang mga lapastangang iyan sa katalinuhan ng aming kapitan? Kalingkingan lamang sila ng aming kapitan kung ang pag-uusapan ay ang nauukol sa katalinuhan. At saka ngayo'y hahara-harang tutuligsa sa aming kapitan. Hindi na nahiya sa kanilang sarili na gayong wala namang nagagawa pang kahit man lamang isang *dula-dulaan* ay tutuligsain ang aming kapitan. Kung sina Balmaseda, Pat. Mariano, Severino Reyes ay hindi makahuma, ay gaano pa kaya itong mga naglitawlitaw ngayong manunuligsa raw di-umano. Sino na sila sa kadakilaan ng aming kapitan! Hakain lamang ninyo na sina Balmaceda, Pat. Mariano at Severino Reyes ay nagsisikain ng alikabok, ay gaano pa kayong mga bogong singki at wala pang mata sa panitikan. Ang kailangan sa inyo'y habulin ng hampas at itaboy sa gubat nang

(Nasa dahong 19 ang karugtong)

PILANTIK AT PITIK
(*Karugtong ng dahong 12*)

pagpuna ng mga kritiko natin sa kanilang mga katha. Dapat kayang masamain nila ang gayon? Paano nilang makikita ang kamalian ng kanilang mga kwento kung hindi pupunahin ng mga kritiko? Isang bagay lamang ang mapapansin natin sa mga kwentista; ang ayaw mapuna ang kanilang mga akda. Ang isang kawayan na mura kung baliw ay itinutuwid upang maging maganda sa ating paningin. Ganyan din naman ang layunin ng ating mga kritiko na ituwid ang kwento ng isang kwentista upang tanghalin siyang mahusay na manunulat.... Itinutuwid lamang ng ating mga Kritiko ang ilang katiwalian ng mga kwentista hindi sa kapakanan ng mga kritiko kundi sa ikadadakila rin ng mga nagsusulat na iyan. Samakatuwid ay hindi ang mga kritiko ang dadakilain ng bayan kundi ang mga kwentista na rin. Walang dalubhasang kwentista na hindi pinuna ng mga kritiko sa alin mang bansa o daigdig ng mga manunulat ng iba't ibang wika. Naalaala ko pa ang balagtasang kaibigang Teodoro Agoncillo at ni G. Santiago Guino na humantong sa pagbanggit ng dangal ni Agoncillo at *hindi ang* diwa ng pinagbabatayang balagtasang Pinuna lamang ng kaibigang Agoncillo ang ukol sa paggamit ng dalawang titik na "NANG" at saka "NG" ay minasama na ni G. Bisaya na nagtatakapanang nagtatakapanang sa kanyang bunga't nganga na lumabas sa pitak ng lingguhang *Mabuhay*. Minsan naman ay may nadinig akong paguusap ng dalawang katao na tinutukoy ang di umano'y Makatang Latino raw.

—Mistisong Latino ba ang makatang tumutula sa panglinggo ng *Mabuhay*?
—usisa ng pinakamatanda sa bata.

—Hindi po, kundi Bisaya po lamang na mahiligin sa wikang tagalog.

—Kung sa wikang tagalog siya mahilig ay bakit may kahalang latin ang kanyang tula?

—Marahil po ay ipinanganak sa bayan ni Benito Mussolini, kaya po karamihan ng kanyang mga tula ay may kahalo pong latin.

—Bakit di wikang Bisaya na siyang wika niya ang gamitin at gagamit pa ng ibang wikang hindi maintindihan ng mga mangbabasa ng *Mabuhay*?

—Kung ako po sa Makatang Latino... ay huwag lokohon at pitong manila na ako sa taon—pabirong tugon ng bata.

—Marunong ka pala ng bisaya!

—Abs, opo.... At maluwat po kaming nanirahan sa kabisayaan.

Ang dalawang katao ay naghiwalay pagkatapos ng kanilang paguusap.

KUENTO NG...

(*Karugtong ng dahong 14*)

aklat, na hindi naman madalas, ay nagkaroon ako ng mga kakilalang binata. At hindi man dahil sa pagluwas-luwas, sadyang hindi ko rin maiiwasan ang pagkakaroon ng mga kakilalang binata. Kung bakit kung ilan na iyong pupunta sa aming bahay sa asyenda ang isang matandang lalaki o babai kaya, na may kasamang binata; kunwa'y may kailangan kay Ama at bago umalis ay ipakikilala sa akin ang binatang kasama. At ang binata naman, makaraan pa ang ilang araw ay dadalaw na sa akin. Hindi magtatagal ay kung ano-ano na ang sinasabi sa akin.

47

Naging madalas ang pagkagunita ko sa sinabi ng Amain ko tungkol sa kung ako'y maging reyna at putungan ng isang makata. Nagugunita ko rin ang kalagayan ng isang butil ng buhangin nasa ibabaw ng isang malaki at magan-

dang tipak ng bato: Lumalapit ang mga tao sa bato, hindi dahil sa isang butil ng buhangin kungdi dahil sa bato, bagama't ang sinasabi nila'y ang butil ng buhangin ang kanilang tinitingnan.

48

Tumitindig nga sa aking harapan ang kalagayan ng isang butil ng buhangin at ng isang tipak ng batong maganda at malaki tuwing may binatang dadalaw sa akin upang magsabi ng "mahahalagang bagay na walang halaga."

49

Sa aming asyenda'y nagpagawa si Ama ng aming sariling daang patungo sa daang bayan.

50

May napansin ako sa mga binatang nangagsisidalaw sa akin: Ang iba'y talagang mayroong auto, ang iba nama'y mukha lamang mayroong auto at ang iba pa'y talagang walang auto.

Nasa dahong 17 and karugtong

GILIW NA MANGBABASA...

Samantalain ninyo ang pagkakataong idinudulot sa inyo ng *THE PHILIPPINES*. Bumasa kayo nito kung ibig ninyong masiyahan at matuto. Ipadala agad ang inyong suskrisyon at kayo'y tatanggap ng bonus at iba pang karapatang inilalaan lamang sa mga suskritör ng *THE PHILIPPINES*.

Maglalathala kami ng mga kwento, tula, salaysayin, puna at iba pang lathalang pangpatalino.

Tinatawagan namin ng pansin ang manunulat sa wikang Tagalog na may *TAAL AT MALINIS* na hangaring mapaunlad ang Inang Wika upang magpadala sa amin ng kanilang mga katha—kwento, tula, salaysayin at iba pa.—Ang mga kitulong namin ay bibigyan din ng mga karapatang pangmay-akda.

Upang magkaroon ng mabuting pagkakarunungan ang patnugutan at ang mga magpapadalang tulong sa amin, ay ipinamamantala sa amin; una, upang maibalik namin kung sakaling hindi namin maatim na ilathala, at ikalawa'y upang mailahad namin ang aming katuwiran at puna kung bakit ang gayon at ganitong kwento o tula ay aming tinatanggap o hindi.

PILANTIK AT PITIK....

(Karugtong ng dahong 16)

At iyan ang sanhi kung kaya naalaala ko si G. Santiago Guino at pati ng kanyang bunga't nganga. Ipinakikilala ko lamang kay G. Cuino na huwag niyang mahaluan ng latin ang kanyang mga tula, sapagka't marami ang nakapupulang mga mangbabasa. Kung sa akin lamang ay wala siyang madidinig nguni't sa mga mangbabasang nakatutung-hay ng kanyang tula sa panglinggo ng *Mabuhay* ay marami din namang mga kritiko. Tila napakasama nga namang tingnan ang tulang tagalog na haluan ng latin sapagka't lumalabas na mistisong Tagalog-Latino ang tula. Huwag iisipin ng ating kapatid sa panulat na tinutuligsa ko siya, sapagka't hindi ko gawa ang manuligsa kundi ipinaliliwanag ko lamang sa kamahalan ni G. Cuino na kung maaari lamang ay huwag na niyang haluan pa ng latin ang tulang tagalog sapagka't hindi naman siya tinderang nagtitinda ng halo-halo.

Kung sa bagay ay batid kong hinuhulog lamang ni G. Cuino sa diwang tagalog ang Latin nguni't hindi ko matiis na tagurian siyang mistisong latino ng iba, dahil lamang sa kanyang panulat. Hinahangaan ko si G. Cuino sapagka't kahi't isang Bisaya siya ay mahaligin naman siya sa ating wikang sarili. Mababasa sa damdamin ni G. Cuino ang pagmamahal sa wika ni Balagtas na taglay sa puso ng Bisayang Makata.

Kung ang lahat ay marunong magmahal sa wikang tagalog; kung ang lahat ay marunong magbigay sa kanilang kapuwa, mawawala ang hinanakitang kapatid sa kapuwa kapatid. Subali't hindi ganito ang nangyayari.... Sa panglinggo ng *Mabuhay* ay madalas akong makatunghay ng sinulat ng isang may hinanakit kay G. Jose Esperanza Cruz, ang kasalukuyang patnugot ng lingguhang *Liwayway*. At labis tumuligsa sa katiwalian ng mga Patnugutan ng nasabing Lingguhan. Na di-umano'y pawang mga kasapi lamang sa kanilang kapisanang "ILAW AT PANITIK" at saka ng "AKLATANG BALAGTAS" ang laging tinatanggap lamang sa mga nagpapadala ng kwento subali't ang mga tagalabas ay hindi man lamang pansinin.... Ang hindi ko maubos-maisip ay kung may katotohanan ang tuligsang iyon sapagka't hindi lamang iisa kundi marami rin ang nagpapatotoo sa akin na may tinitingnan lamang ang mga patnugutan ng *Liwayway*. Ipinaaalaala ko sa kaibigang Jose Esperanza Cruz ang bagay na ito upang kanyang malunasan, sapagka't marami nang mga lingguhang tagalog ang nalilingib sa hukay ng sawing paglimot.

Nariyan ang *Telebang, Lipang Kalabaw, Bulalakaw, Pipit-puso, Batute* na pawang nilubugan ng araw. Ang lingguhang *Liwayway* ay hindi kaya lubugan ng araw? Ah! hindi malayo ang gayon pagkat' pinagsasawaan ng mga mangbabasa. Ang totoo ay may paligsahan ang lingguhang *Liwayway* ng pansihan ng kupon, bakit kaya? Marahil ay nakikita na ang nalalapat niyang pagpanaw sa daigdig ng katagalugan. May kasabihan ang ilang mga tagalabas na kung isda raw nang isda, araw-araw ang kinakain ay nakasusuya.... Gayon din naman ang mga kwento sa *Liwayway*, na ayon sa aking narinig sa kanila, ay nakasusuya na sapagka't parepareho raw ng pinakadiwa at salaysayin. Sa mga tagalabas ay may mga kritiko rin naman na marunong pumuna sa ganito at gayong bagay. Bagaman at hindi sila marunong magsulat ng mga tula at kwento ay may itinatagong katalinuhan.

W A K A S

KWENTO NG ...

Karugtong ng dahong 16

51

Ang marami sa kanila ay lalo kong kagigiliwan marahil kung ako'y hindi pagdadalawin. Oo nga't ang iba'y may mataas na pinag-aralan at kung hindi man ganito'y mayayaman naman. Nguni't mga pipi: Yaong mga may mataas na pinag-arala'y hindi luma-lampas sa mga takip ng kanilang mga aklat ang nasasabi. At yaon namang mayayaman ay walang napakikipag-usapang paksa kung-di ang tungkol sa pagkatuyot o kagsaganaan kaya ng ani. Mga bagay na nakayayamot sa akin!...

52

Nitong dakong huli, may isang taon pa lamang ang nakalilipas, ay nakilala ko si Ed.

53

Si Ed ay manunulat—at mabuting manunulat sa pagiging gayon. Hindi siya magandang lalaki.

54

Sa ganang aki'y hindi kailangan ng mga lalaki ang kagandahan. Ang kailangan ng isang lalaki ay talino at matipunong pangangata-

wan. Ang mga babai lamang ang kailangang maging maganda: Sa kagandahan lamang nila naukukubli ang kanilang kamulalaan.

55

Magaan ang aking dugo kay Ed. Hindi ako nagdaramdam ng pang-hihinayang sa mga sandaling nagugugol ko sa kanyang pagdalaw sa akin: nakapag-uusap kami tungkol sa literatura at buhay na buhay siya sa mga suliraning pangbayan.

56

Maraming bagay ang nasa kay Ed na nasa akin. Katulad ko, magiliwin siyang manood ng mga pelikulang Pilipino. Siya at ako'y naniniwalang maganda at kanais-nais ang iniingatan ng panahong darating pa para sa ating mga artista: matuling naalis ang pagiging artipisyal nila sa pagkilos at pagsasalita.

57

Datapuwa't sa isang mahalagang bagay ay nagkakaiba kami ng paniwala ni Ed. Ito'y ang hinggil sa kasalukuyang pagkakabahagi ng ating kayamanan. Ayaw siyang maniwalang ang sanhi ng mga pag-a-aapihan ng isa't isa, pati na ang mga krimeng ating nasasaksihan, ay mapaklang karugtong ng di nagkakapataspatas na kalagayan ng mga tao.

58

—Ang isa sa mga kapintasan ng ating kasalukuyang kalagayan, —ang minsan pa'y nasabi ko kay Ed,—tayo'y hibang na hibang sa kayamanan. Kaya ang nangyayari tuloy ay ipinagkakamali natin ang tinatangkilik ng isang tao sa kanyang pagkatao; ang isang tao'y kasing laki ng kanyang kayamanan.

59

May ilang linggo nang nakapagtatapat noon sa akin si Ed. Marahil ay napapansin na rin niya (*Nasa dahong 18 ang karugtong*)

Kwento . . .

na ako'y hindi makapagmamati-
gas sa kanya.

60

Nagpaliwanag si Ed. Sinabi ni-
yang ang paghahangad sa kaya-
manan ay magandang dahilan ng
malusog na pagsisikap ng tao.
Katulad ng pag-akyat sa bundok
—palibhasa'y mahirap at mapan-
ganib—hindi nagpapahintulot sa
pagpapabaya.

61

Pati ang pagsalungat ni Ed sa
mahalaga kong pananalig ay na-
ging kagiliw-giliw sa akin—sa pa-
simula. May talino akong nakiki-
ta sa kanyang palagay, sa kan-
yang kuro-kuro.

62

Isang hapon ay dumalaw sa akin
si Ed. Sa pag-uusap nami'y ipi-
nagtapat niyang siya'y totoong
nainip na sa pagpapatayongta-
yong ko sa aking kasagutan—ti-
yak na kasagutan. Hindi niya na-
babatid kaipalang ako ma'y naii-

nip na rin at sa pagkainip, ba-
wa't sandali, sa palagay ko'y
isang taong may lalo pang naka-
iinip na mga araw sa pagiging
mahabang-mahaba.

63

Kung bakit nga lamang hindi
ko masabi-sabi ang ibig na ibig
niyang sabihin ko . . . !

64

Malungkot si Ed nang hapong
iyon. O mukha siyang malungkot.

65

Ang hapis niyang anyo'y buma-
tak sa akin sa dulo ng aking pag-
titimpi.

66

Ang pinsan kong dalagang nag-
babakasyon sa amin noon ay nag-
bibiding sa aming duyang nasa si-
long.

67

Sa mga tingin at pangungusap
ni Ed, ang puso ko'y naging isang
bicling matugunin. Nguni't ako'y
nagtimpi pa rin—sa paraang ina-

akala kong pinakamabuti. Mang-
yari'y nag-aalinlangan pa rin ako
nang bahagya sa kanya.

68

Sa pagkakaupo ni Ed na man-
di'y pighating binalot ng laman,
ako'y lumapit at pinabasa ko sa
kanya ang mga tinandaan kong si-
nabi ni Spinoza. Nagkalapit na
nagkalapit ang aming mukha.
Wari ko ba'y biglang uminit ang
simoy ng hangin. Lihim akong
humihinga nang malalim.

69

Walang ginawa si Ed kungdi
basahin ang ipinababasa ko sa
kanya. Nagkabunggo — sinadya
kong magkabunggo—ang aming
siko. Naramdaman kong tila si-
nisanat ang boo kong pagkatao.
Kay Ed nama'y parang walang
ano man iyon. Parang walang
ano man . . .

70

Nahiya ako sa aking sarili. Na-
suklam ako kay Ed. Sumurot sa
akin ang kalagayan ng isang bu-
til ng buhangin nasa ibabaw ng
isang malaki at magandang tipak
ng bato: Lumalapit ang mga tao

sa bato, hindi dahil sa isang butil
ng buhangin kungdi sa bato, ba-
gama't ang sinasabi nila'y ang bu-
til ng buhangin ang kanilang ti-
ningnan.

71

Bago natapos ni Ed ang kan-
yang binabasa ay naging higit sa
makakaya ko ang aking pagka-
suklam sa naliwanagan kong san-
hi ng kanyang "pangingibig" sa
akin.

72

—Ed,—ang marahas kong wika,
—ayoko nang makita, ka pang
muli!

73

Biglang itiniklop ni Ed ang ak-
lat na kanyang hawak at pamang-
hang sumagot.

74

—Aba! Anying, bakit, bakit?

75

—Huwag mo akong hingan ng
paliwanag!— At patakbo akong
nasok sa aking silid. Humarap
ako sa salamin. Nakita ko ang
katotohanan ng sinabi ng aking
Amain, na, kung ako'y reyna sa
isang *Rizal Day* at putungan ng
korona ng isang makata, marahil
ay noon pa lamang may magsasa-
bing maganda ako—at ang mga
mata ko'y naging dalawang pirot
ng basahang basá, na pinigá ng
nakatagong kamay.

GREGORIO N. GARCIA
Enero 18, 1936

DiKilala, Nguni't

FLORENCIO LIGERALDE

SI Booker T. Washington, ang tangyang na tagapagturong Item, na may katotohanan, na ang tagumpay ay hindi nasusukat sa taas ng tungkuling nakamtan ng isang linikha, kundi sa dami ng balak sila na napagtagumpayan nang siya'y nagsisinop na magtagumpay.

Si G. Florencio Ligeralde, isang parmaseutiko at tagapamahala ng Farmacia Ligeralde sa daang M. H. del Pilar, Maynila, ay hoong pagpapakumbabang tumanggang siya'y taguriang "nagtagumpay", sa dahilang siya'y wala pang nagagawa. Gayon ma'y ipinalalagay naming siya'y isang maliit na malaki— isang bagay na karapat-dapat dakilain.

Si G. Ligeralde ay katulad din ng ibang isnilang sa sangmaliwanag. Kumita ng ilaw sa bayan ng Binmaley, Pangasinan noong ika 4 ng Enero ng 1896. Siya'y nag-aral sa paaralang bayan ng Binmaley at sa Linggayen, at dito niva tinapos ang "intermedia" noong 1915. Ang una at pangalawang baytang ng "high school" ay tinapos niya sa Paaralan ng Pagsasaka sa Los Banyos. Sa mga taong ito, siya'y naging manggagawa na sumasahod ng P10.00 isang buwan. Itinaboy siya ng malarya sa kanyang bayan, at nang siya'y gumaling ay pumasok na mang-

gagawa sa Philippine Manufacturing Co. at dito'y sumahod siya ng P20.00 isang buwan. Noong ika 23 ng Enero ng 1918 siya'y naging utusan sa botika ni Modesto Bautista, sa sahod na P4.00 isang buwan. Samantala, siya'y nag-aral sa kagawaran ng "night school" ng Unibersidad ng Nasyonal, at sa kabutihang nalad ay natapos niya ang "high school" noong 1922. Sumulit sa pagka-pulis at sa tungkuling ito ay sumahod siya ng P60.00 isang buwan. Pinagbitiw siya ng tungkuling ito ni G. Bautista sa pangkong siya'y pag-aaralin sa unibersidad. Nag-aral ng parmasya si G. Ligeralde sa Unibersidad ng Nasyonal sa gugol ni G. Bautista. Natapos niya ang pag-aaral noong 1926 at nakasulit sa pagka-parmaseutiko noong sumunod na taon.

Hindi naglaon at siya'y sinugo ni G. Bautista sa Ketabato upang magtayo ng isang botika doon... upang malugi lamang ng mahigit P1,300. Katulad ng bayaning nasusugatan ay lalong tumatapatang, si G. Ligeralde, sa tulong ni G. Bautista, ay muling nagtayo ng parmasya sa daang M. H. del Pilar noong Pebrero ng 1931. Sa pagpupunyagi ni G. Ligeralde ang parmasyang pinamamahalaan niya ay lumusog hanagan sa mga sandaling ito'y ang nasabing parmasya ay isa na sa mga pinakamalaki at pinakamalusog na butika sa purok ng Ermita.

Di katulad ng ibang nahihyang mag-sabi ng katotohanan, si G. Ligeralde ay nagkaroon ng busilak na karangalang magtapat na siya'y nagtiis ng gutom noong siya'y nag-aaral pa sa Los Banyos. Hindi lamang iyan: siya rin ang naglalaba at namamalantsa ng kanyang damit, namimili at nagluluto ng kanyang pagkain noong siya'y wala pa sa mapagpalang pagkukupkop ni G. Bautista. Isang bagay lamang ang hindi niya natiis: ang hapdi ng sugat ng puso ng likha ni Cupido. Nakinag-isang dibdib noong siya'y nasa "high school" pa lamang. Bagama't ipinagtapat niya sa amin na siya'y hindi mangangatha, ay naniwala rin kami na siya'y isa sa pinakamahusay na mangangatha. Katunayan; siyam ang kanyang anak... walo ang buhay!

Tinitirahan: 310-312 M. H. del Pilar, Ermita, Maynila.

JOSE MARIA RIVERA...

(Karugtong ng dahong 15)

hindi m a k a s a g a b a l sa kabihasnan ng aming kapitan. Sina Ibsen, Bernard Shaw, Chester-

ton, Belloc, ay nasa likuran lamang ng aming kapitan kung ang pag-uusapan ay ang kariktan ng sining sa dula. At saka ngayo'y tutuligsain ang aming kapitan na kung sino lamang bagong singki sa panitikan. Dapat nga namang isama at ipag-alab ng loob, lalo na ng nag-uukil ng tuligsa ay katulad lamang ng mga kritikong naghambalang ngayon sa daigdig na panitikang tagalog na hindi makalagok ng tubig.

Sa pagka-nabelista ay minamaliit namin sina Galsworthy, Gorky, Bromefield, Dostoievsky, Meredith, Lincoln, James, Bronte, at iba pang kung sabihin ay mga ginto sa panitikan ng daigdig. Hindi sila maaaring itabi sa aming kapitan sapagka't alangang-alangan ang kaniang nobela sa nobela ng aming kapitan. Sa paghahanay ng pangungusap na lamang ay sapal na sila, ibukod na natin, ang nauukol sa paglalarawan ng mga ugali at kilos ng mga tauhan. Kailangang mabatid ng mga kritikong nakaiibig kina Tolstoi, Balsac, Dickens, Thackeray, Dreiser, na ang mga ito'y anino lamang ng aming kapitan. Saka ngayon ay tutuligsain ang kadakilan ng aming kapitan. Sino naman ang matutuwa sa ganitong mga kritiko.

Manaka-naka lamang sumulat ang aming kapitan ng *maigsing* kuwento (tinatawag nilang maikli) nguni't mga kuwento nang dakila at walang ka natayan. Sina Afan, Rosario, Herrera, Barros, Garcia, del Mundo at iba pa ay nasa likuran lamang ng aming kapitan kung ang pag-uusapan ay ang nauukol sa sining ng maikling kuwento. Kung sina Saroyan, Sangster, Hurst, Wilber Steel, at iba pa ay nahihyang itabi ang kanilang katha sa aming kapitan, ay gaano pa kaya ang katha ng mga tumutulgisa sa aming kapitan. Dapat magdalanghiya ang kanyang mga kritiko.

ITUTULUY

Sumpa ng Pagibig

KUMISLAP ang luha sa iyong matamlay
 Na matang larawan ng batis na kristal
 Aninong katalik ng hapdi at panglaw
 Na kumakalaro sa pusong luhaan;
 Sa pangungulila sa Ina mong mahal,
 Ang ala-ala mo'y baka pagtaksilan!
 Akong sumbungan mo ng iyong hinakdal
 Ay alinlangan pa ang iyong panimbang.

* * *

Oo, lumuha ka! Bakit di ikuha
 Ang sama ng loob mutyang binathala!
 Oo, lumuha ka't lubos kang kawawa
 Sa Inang yumao't Inang pinagpala...
 Lumuha ka Irog, luha na dirata,
 Habana ang buhay ko'y di nasasansala.
 Sapagka't kung ako'y wala na sa lupa,
 Malulubos kang ulilang kawawa!

* * *

Lumuha ka, oo, sapagka't makiro
 Sa iyong damdamin ang dagok ng lungkot
 Lumuha ka, oo, nang upang malubos
 Ang ganda at dingal ng iyong alindog;
 Subali't sa iyong pagluha'y susunod
 Ang patak ng aking luhanang walang lagot!
 Lumuha ka, oo, nang iyong matalos
 Na ako'y karamay sa iyong himutok.

* * *

May puso rin akong lubhang maramdamin,
 At katulad mo ring matimyas gumiliw
 Di dapat pagtangkang hindi mo mapigil
 Ang daloy ng luhanang bugtong ng hilahil,
 Sapagka't ang isang ulilang bitui'y
 Agad nagtatampo sa hihip ng hangin...
 Di ako ulila, nguni't maramdamin,
 Ikaw na ulila'y di ko sisishin.

Irog ko'y itunghay ang matang maamo
 At sa aking mata titig mo'y itimo,
 Ligaya ng buhay, hindi maglalaho
 Ang ating daigdig kahi't masiphayo!
 Ang ilaw ng iyong matang may pagsamo,
 At kislap ng aking matang sumusuyo.
 Dalawang daigdig, dalawang pagsuyo,
 Langit ng pag-asa't ligaya ng puso.

* * *

Manalig ka mutya... mutya ko'y manalig,
 Walang kamatayan ang aking pag-ibig!
 Ang aking pagsinta'y habang lumalawig,
 Hindi magbabago, bagkus mag-iinit!...
 Subali't kung ako'y di mo na masilip,
 At tayo'y maglayo, mutyang inibig
 Asahan mong ako'y di lilo, ni ganid,
 Kundi sa libingan ako'y nanahimik.

* * *

Ulayo rin ako... bakit nga ba hindi?
 Ako'y lalayo rin pag ako'y nasawi,
 Magkakahinalay ang ating iniwang
 Pangarap ng buhay na walang pighati;
 Ikaw saka ako'y maglalayong mithi
 Kung ako'y bangkay na't hininga'y narali,
 Nguni't sa tula kong batis ng lunggati—
 Ikaw saka ako'y magkasamang lagi!

* * *

Sa kislap ng iyong titig na matamlay,
 Sa labi mo irog na aking hinagkan,
 Sa patak ng iyong luhanang walang tahan,
 At hibik mong hurcag iwanan ko ikaw
 Nais kong ngayon din, ngayon din mamatay
 Sa sakit na ngayo'y aking dinaramdam,
 Nais kong mamatay nang aking makamtan
 Ang pananalig mo sa sumpa ko't dangal!

TRISTAN ALMA AZUCENA

BURLESQUE...

(Karugtong ng nasa dahong 12)
 ng mga Paham, Pantas, at Dalubhasa. Iyan ang tanging sagot namin sa mga tumutuligsa na ang Pilipinas daw ay wala man lamang pantas. Hindi lamang pantas kundi mga Pantas, Paham, at Dalubhasa pa!

Kung ang mga bansa sa Europa, Asya, at Amerika ay walang nai-pagmamalaking pantas, dito sa

atin ay naglipana ang Pantas (daw) at ang katunayan niyan ay ang Akademya ng Wikang Tagalog!!!

* * *

SINABI ni G. Lope K. Santos na ang mga "obra maestra" ay hindi dapat punahin, at sa halip ay dapat pa ngang iginalang upang mayroong maipagmalaki ang mga Tagalog. Bukod dito ay sinabi pa ng matanda na kung ma-

sama raw ang isang katha ay hindi raw dapat tuligsain kundi manapa'y dapat ikubli ang mga kamalian. Kaawa-awa naman si G. Santos. Ani G. Santos sa kanyang *Banaag at Sikat*:

—Kay halay!—ani Delfin—*Bakit ang masama'y hindi masamain at ang mabuti'y mabutihin kahi't saang bikas makita!*—Hayan si G. Santos! Mabuhay, mabuhay ang matanda!!!

PASET TI KAILOKOAN

Pamanunotanmi

ITI DAYTOY umuna a bilang pagarupenmi a masapol unay a mailanad dagiti panggepmi, tapno dagiti agbasbasa maammoanda ti riknami ken dagiti bambanag a gagemmi nga igay-at.

UMUNA, a nasken unay, awan ti ipangpangrunami nga agtuturay: tumunggal maysa maited ti rebbengenma—awan ti mailuplupit ngem

DAGITI PANGGEPMI

agpapadatay amin. Ammomi a dagiti agtuturay dakkel met ti maituilonгда, ngem saan a mabalin nga isuda laeng ti ipangpangrunami ket dagiti napanglaw mabaybay-anda. Itedminto amin a kabaelanmi nga agtakder iti kabukbukodanmi a rikna ken bileg.

SAANKAM a mangikasaba iti pammati ngem itedmi amin a pammadayaw iti kabukbukodanyo a rikna. Ikagumaantayo nga iliklik daytoy a warnakan kadagiti aramid a markarba iti singgalot ken timпойog amin a Pili-pino.

SAANTAY a libaken a datayo adu pay laeng dagiti rebbengentay nga ammoen. Nabaknang ti pakasaritaan ti kurditantayo, nabaknangtay iti rikrikna, ngem dagiti dandanaw sarsarita ken sabsabali pay a sinursuratantayo inanamaenmi nga adu pay laeng ti rebbengenma a maatur. Kadagiti sumarsaruno a bilang isa-

guttayto amin a kabaellantayo a mangipampusan kadagitoy. Ipakpakaunami a saanmin-to a baybaybay-an dagiti nabaknang a pamanunotyo—mabigbig wenno saan a mabigbig a mannurat no inanamaenmi a saan a maimbatog kadagiti paggepmi wenno saan a makatignay kadagiti riknatayo saanminto nga ipangpangruna ida.

MABIGBIG a mannurat! No dadduma isuda laeng ti ibilbilangtayo agsipud ta adda maysa a matada ket bulsektayo. Uray saan a nasayaat a dalan ti pangituronganda kadatayo kapilitan a sumurottayo; ngem itan ti rebbangna a panagmatatayo, adu metten dagiti nasursurotayo kadagiti pagadalan, ket usigentayon ti naimbag. Agmatatayon ket saantay a makigtot kadagiti laaw. Ilanadtay dagiti nasken a bambanag a mangted iti salun-at ken silaw ti panunot. Itudotayo dagiti biddutda, uray siasino, no namnamaentayo a makaisuro—uray siasino a mannurat.

BUKIBUKENTAY amin nga adda iti kabaellantayo nga inanamaentay a pagubbugan ti sirib: pakasaritaan ti pagilian, panagtalonan, panagtagibalay, panagtagtagilako, panagpartuat ken nadumaduma pay a sangsanga ti adal.

TUNTUNENTAYO ti Rang-ay, datay amin. Agsaadtay iti Kinapudno ken Kinaagpapada.

DAGIDI TIRONG

PAGISU a sangagasut a tawen itan, idi 1836 simmangpet ti kadakkelan a buyot dagiti Tirong idia'y Kailukoan. Adu nga il-ili ti pinupuuranda, adu a tattao ti pinatpatayda, ken adu a sansanikua ti tinaktakawda. Agsipud ti masansan a pinagsangsangpetda a saan a mapakpakadaan, nabangon kadagiti ig-igid ti baybay dagiti dardar-aw a pangtantannawaganda kadakuada. Maysa kadagitoy, nga adda pay la ita kadagitoy nga aldaw, isu ti dar-aw nga adda iti igid ti baybay idia'y Sulbek, Narbakan, Ilokos Sur.

Agpapan kadagitoy a tawen adu pay laeng dagiti lallakay a saan pay a nakalipat kadagidi im-immay a Tirong. Masasao pay laenz ngem sanen a naan-anay ti lagipda no kaano ti pagisu a tawen a pinagsangsangpetda. Kadagiti pagbasan a nasursuratan maipanggep iti Pilipinas saanda nga inlanad dagiti tawen. Numan pay kasta, kalpasan ti nawadwad bassit a kanito, a pannakasuksukimatna naduktalan a kadagiti daan a dukomentos addada a nailanad.

●Iti dukumento a "Relatos de los Sucesos mas notables que han ocurrido en este pueblo de San Nicolas" (Ilokos Norte)," maduktalan idia'y pampanid 5-6 daytoy a naisurat:

"En el año 1821, estando de Gobernadorcillo Don Marcos Duldulao, los piratas de Jolo invadieron por primera vez las costas Ilocanas."

Naipatang la unay a daksangasat ti ili a San Nikolas ta iti daytoy a tawen kaadda pay idi ti dakkel a kolera.

Babaen ti palawag daytoy a dukumento idi 1821 ti immuna nga isasangpet dagiti Tirong kadagiti il-ili ti Kailukoan. Ngem iti nantantanang a pannakasukimat dagiti dukomentos municipales idi 1911, maduktalan nga idia'y Badok (Ilokos Norte), simmangpetda

idi 1776. Iti daytoy a tawen—idinto a ramrambakanda ti kapia ken wayawaya idia'y Amerika—manarimaan met ti gubat dagiti Tirong ken Ilokano idia'y Badok. Agdama idi a gobernadorcillo ni D. Tomas Corpus. Nagrurupakda a sipipinget, ket kalpasan ti sumagmamano nga aldaw, napapanaw met laeng dagiti Tirong; ngem adun ti napupuuranda a balbalay ken naktakawda a sansanikua.

●DAGITTOY dua nga immuna nga isasangpetda (1776 ken 1821) saanna a mapada ti kaadu ken bilag daydi immay idi 1836, nopay kasta napateg a laglagipen. Dandani amin nga il-ili ti kailukoan nagsardenganda amin a nagtakakawan. Nagpuorda kdagiti simsimbaan, balbalay, ken ap-apit; sinamsamda dagiti balbalitok ken sansanikua, ket nagpappapatayda kadagiti umili ken sumagmamano a papadi. Idia'y Pangasinan ken La Union saan laeng a bassit ti nasamsamda, ket kalpasanna nagpaammiananda. Simmangpetda idia'y Santiago, Ilokos Sur ket dinagusda ti nagpaili. Tinorongda ti Konbento ket, no agpaisu weno saan, nagpatit kano ti patambang nga awan ti nangpatpatit. Uray ita adda pay laeng a sarsarita dagiti babbaket ti maysa a lakay a bassit a simmabat a kinagubat dagiti Tirong:

*"Adda lakay a bassit,
Nagkalloggong 'ti singkuppit,
No dumoklos nalawag met,
No dumoklostayo a sipinget."*

●DAYTOY kano ti sao dagidi Tirong kalpasan ti pannakaabakda. Dinardarsda ti nagsubli idia'y birbirayda ket nanglayagda manen a nagpaammianan. Nagsardengda idia'y Santa Maria ket adu ti nasamsamda a sansanikua idia'y ta nabakang nga ili. Kalpasanna pimmanawda manen. Nagsardengdat apagbiit kadagiti nalabasanda nga il-ili agingana iti nada-

nonda ti ili a Santo Domingo. Kadagiti panid 13 ken 14 dukumento ti *dukomentos municipales* idi a *Historia del Municipio de Santo Domingo* (Provincia de Ilocos Sur, 1911)⁵ masarakan a naisurat daytoy:

"En 1836 aparecieron en el mar parte oeste le este pueblo unas cuantas piratas sin que hayan hecho nada a los vecinos."

●KALPASAN ti pannakaalada kadagiti kinaykayatda iti uneg ti ili, pimmanaw manen dagiti Tirong ket nagsardengda idia'y Sinait. Iti daytoy a tawen aglamida idi a gobernadorcillo ni Aniceto Agbayani, ket isu ti dadaulo a nangipangulo ti pannakapapanawda. Insublatda manen ti nagsanglad idia'y baybay ti Badok, ket idia'y nagvanda iti pito nga aldaw. Babaen ti palawag ni Narciso Laeno idi 1911 *Datos ti Barrio No. 5. Pagsanaan*,⁶ kinunana:

"Iti naminsan nga alau a diac magup no ania nga balan quen taoen, quiet gaogwaaten idi ti taoen a 1836 nagpaang ite (iti kuma) baybay a naghaenton ti puro quen Barrio a Pagsanaan ti adu quen di mabilang a CUANGGA ti Tirong (barangay)."

●MADAMA idi a gobernadorcillo ni Mauricio Barlahan. Biniлина amin a lallaki a makabalina nga umiggen iti igam ta mapanda makirupak kadagiti Tirong. Naramid kas imbilinna ket kalpasan ti panaggugubatda, nagtataray dagiti natda a Tirong, ket adda pay maysa a nabati kadakuada. Babaen ti palawag ni Narciso Laeno "naipaw-it" kano ti *bagina* idia'y Laoag ket saannan nga ammo no ania ti nagbanaganna. Sipudna metten a nagpabangon iti maysa a dar-aw idia'y igid ti baybay daytoy nga ili tapno adda pangwanwanayananda kadagiti agsangpet a Tirong.

Ngem saan laeng a daytoy ti
(Maituloy iti panid 32)

J. R. BUENAFE

MANGKUKULAM

NANIPUD PAY idi ugma adan dagiti mangkukulam. Kadagiti sabsabali a dagdaga nadumaduma ti pannakaawagda. Idiy Kailukoan naganenda iti manggamud, nagbaliwan ti balikas a manggagamut, wenno agaramid iti makadangran. Kadagiti Bago-bo naganenda iti mangdarangan. mannananem kadagiti taga Pangasinan, usikan kadagiti Bisayan, ket kadagiti Tagalog—ken kadagi-

ti sabsabali a disdisso ditoy Pilipinas—naganenda iti mangkukulam babaen ti panagkuna ni Ferdinand Blumentritt.

Dua a kakita ti mangkukulam dagiti saan nga agrangas ken dagiti mangdangran. Iti daytoy umuna mabalintay nga inaganan ti baglan dagiti lloko.

●**N**ANGRUGI ti kinamangkukulam idiy Hebrew, Egipto ken Babylonia. Ngem awan ti kanito a kaadu unay dagiti mangkukulam no saan nga idi nagbaetan ti maikasangapulo-ket-lima ken maikasangapulo-ket-walo a “siglo.” Maduktalan kadagiti pagbasaan nga idi maikawalo a siglo simmangpeten daytoy a pammati idiy España, ket ninagananda iti *bruja*. Iti pannagna ti tawen agbaliwbaliiw dagiti pammati. Babaen ti pampanunutan dagiti folkloristas ti *bruja* isu kano ti nangrugian ti pampammatitayo kadagiti asuang, ken *boroka* dagiti Zambal, nada-ael a pannaabalikas ti *bruja*. Kadagiti kallabes a siglo imparit

ti Santo Papa idiy Roma ti kinamangkukulam ta makadangran kano iti simbaan. Idiy España. Inglatera ken Italia adu ti pinapupuoranda a sibibiag agsipud ti basolda a kinamangkukulam. Nanipud idi 1515 agingana idi maikasangapulo-ket-walo a siglo agtalogasut a ribu ti napuoran idiy Europa! Ti laeng Francia ti saan a nagpabbabitay ta nagduadua no adda kinaagpaisuna a basol. Kadagidi a panawen dagiti Waldoneses a simmina iti simbaan idiy Roma naibilangda pay a mangkukulam ket adu kadakuada ti naparpardaya. Idi 1541 nairut unay a basol ti kinamangkukulam idiy Inglatera, ket idi 1563 adu met ti pinapupuoranda idiy Scotland. Ti nangnangruna a nangipangulo kadagidi a panawen isu ni Albertos Magnus, “maysa a “mongha,” ket imbilangda nga ariari ti mangkukulam. Nakadanon idiy America babaen ti pannangidau’o met ti maysa a manggaskasaba a managan Cotton Matter, ket idi 1692 duapulo a mangkukulam ti inlemmesda a sibibiag idiy Salem, Massachusetts, ket maysa kadakuada ti nabitay.

●**D**AGITTOY biddut amin ti turay a nabigbigda a kasta kadagito laengen a tawen. Idi 1716 insardengnan ti nagpappapauor ti Inglatera, kasta met ti Scotland idi 1722. Nabayag nga awan ti napupuoran; ngem idi 1877 adda met lima a pinapuoranda idiy San Jacinto, Mexico, America del Sur.

Nalatak dagitoy a biddut toy lubong! Pinapuoranda ida agsipud iti pagarup nga isuda makaitcoda iti ranggas. Maysa laeng dagitoy a pammati. Adu dagiti kankaniawda a kagura ken kabutbutengtayo; ngem itan mausig a gapu kadakuada timmubo dagiti pagsiribon maipapan iti panagawasan, na-

warwar ti pampanunot, timmaod dagiti talibagok ken nabaknang a balabala dagiti agar-aramid iti agagas!

●**U**RAY no kasta—kadagitoy nga aldaw—adu pay laeng dagiti mangkukulam, ngem saan a padapada ti pannakanaganda kadagiti nadumaduma a dagdaga. Idiy Alemania naganenda iti “hex”, idiy America ken Haiti naganenda iti “voodoo,” a nagtaod iti sao ti Frances a *voudoux*. Dagiti Ashanti, nauyong a tattao nga adda iti sakup ti pagsasao a Tshi, a mamati iti karkarma dagiti natnatay naganenda iti obesos, ket Idiy Whvdah, Dahomey, naganenda iti VUDUN. Dagiti Shamman, nga adda iti amianan ti Eurasia, a managanan iti Ural-Altic, mamatida met kadagiti karkarma. Umatataday kadagitoy ti pammati dagiti Itneg ken Iggorot: patienda dagiti karkarma dagiti ap-appoda a natnatay. Gapuna nga adda dagiti mangngayat wenno mangkakat kadakuada. Sumagmamano kadagiti Malayo idiy Borneo naganenda iti “berhantu”. Ngamin ta dagitoy kakuykoyog ti kankaniawda kadagiti an-anito. Dagiti mangngayat a kunada adda abalbalayda a tubong a bassit, ket no kawatdaka a ranggasan luktanda ket sipisipatanda a lualualloan. Apaman nga adda sumrek a ngilaw wenno uray ania a kita ti nagbiag irugida metten ti aglualo agingana iti matay wenno agsakit ti panggepda a ranggasan.

●**B**ABAEN ti pammatitayo dagiti mangkukulam inawatda ti turay ti Sairo, ket umaw-awatda met kadagiti gamud wenno sabidong kenkuana. Mabalinda a ranggasan

(Maituloy iti panid 28)

L. PURUGGANAN

NAGTAODAN DAGITI BALIKASTAYO

TI Samskarta, wanno sanskrito iti saot' Kastila, isu ti maduktalan a kadaanan a pagsasao a timmaodan dagiti madumaduma a *pagssao* ditoy lubong. Ti Samskarta kayatna a sawen *dagup* ti *aramid*—SAM, *dagup*, KRTA, *aramid*. Isu ti kadaanan a pagsasao dagiti Aryan a napan idia'y India iti rinibribu a tawen kasakbayan ti itatao ni Kristo.

Ti sao ti Iloko adu met ti natalwidna a balbalikas iti daytoy a pagsasao.

Ti sao a dua, kaspangarigan nagtaod iti sanskrito. Kadagiti Indoneses, (1) ti sanskrito dakkell unay ti naitedna kadagiti pagsasao: *dalawa* kunada iti saot' Tagalog, *dua* iti Malay, *duoh* iti Murut, *rusya* iti Bunuh (wanno Vunum), ket *roa* iti Botel Tabago Yami (Formosa).

●Dagiti Indo-Europeo(2) umatataday met ti panangibalikasda: *dvo* iti Griego (*dúw*, singin); *du*(3) iti Prusia; *dá* iti Irlanda; *dá* iti Gaelicia (wanno *da*); *daw* iti Welsh (wanno *dau*); *diw* iti Lithuania (wanno *du*); *dwa* (singin) iti daan a Prusia, *twai* iti Gothic (wanno *twos*, (4) *twa*); *two* iti Engles (*twain*, singin; *twice*, mamindua); *twee* iti Holiandes, *zwene*(5) ken *zwo*(6) iti daan a sao ti Aleman; *tveir*, *tvaer*, *tvau* iti Icelanda, *rva*(7) iti Swedish, *to* iti Danish *dos* iti Kastila, *duo* iti Latin, *dva* iti Rusia, ket iti nagtaudan amin dagitoy a Samskarta *dvau*, *dva*, wanno dua.

Kadagitoy makita a nalawag ti panagtubo dagiti sao: aggidiatda ngem dandanida agkakaaweng.

Maduktalan itan ti kauneg ti ramutna ti sao ti Iloko a dua. Adu matten a balbalikas ti nagsangasanganna kas iti *duadua*, a kayat-

na a sawen *mamati* iti *maminsan*, saan *iti maikadua*, wanno panunot nga agalla-alla; *dallot* wanno *dallut*, a kayatna a sawen, dua nga aglolt(ag, pasakbay wanno *prefacio*), nagtaod iti *allot* wanno *allup* akita ti *sala* idi ugma. Ita ti *dallot* mabalin payen a kababagana ti daniw, *dayyeng* wanno *dalleng*, *kanta* dagiti Itnog nga inyaneng-eng, agsipud ta ti uni wanno aweng agruar iti agongda. Ket babaen ti *pasakbay*, *putingnga* ken *paipus* mabalin a paaduen dagiti balikastayo. Kaspangarigan agduadua, *ag* ti pasakbay; wanno agduadua, *da* ti paipus.

●Ti *putingnga* (*infix* iti Engles) awan kadagiti pagsasao dagiti Indo-Europeo, ngem adda kadatayo nga Austronesia. Kaspangarigan: ti sao a tao, no ikkan iti pasakbay nga in agbalin nga intaona, wanno inyanakna; daydiay *na* isu ti paipus. Ngem agbalin pay laeng a sabali a balikas no maikkan iti *putingnga*, kaspangarigan: t(*imm*) *ao*, wanno timmao; daydiay "imm" isu ti *putingna*. Timmao kayatna a sawen *nayanak*; ngem agbalin pay a timmaod babaen ti pannakainayon ti *d*, (8) kayatna a sawen pannakapaadda ti uray ania a saan laeng a *tao*.

Ti sao a *lukas*, awan ti abbongna, bukas ti saot' Tagalogna; *bokas* iti Bisaya. Ngem daytoy saan a nagtaod kadagiti Bisaya ta uray pay kadagiti sabsabali a pagsasao iti sakup ti Indonesia umataday ti panangibalikasda: *wukas* iti Ponosakan, *telkas* iti Karo, ket *enkas* iti Tontemboan. Kas iti sao a "dua", daytoy a balikas nupay saan a parisparis ti pannakaisuratna — maduktalan nga adda bukel wanno aweng

nga agaataday kadakuada. Nakasakdaaw daytoy a sao ti Iloko ta naggapu iti kadaanan a pagsasao ditoy lubong: *lokas* (9) wanno *lokas* iti Sanskrito, a ti kayatna a sawen disso nga awan ti abbongna. Iti Anglo-Saxon naganenda iti *lukas* tanap wanno kataltalonan, (ta awan ti abbongna), iti Prusian *lea*. iti Latin Lucus, naintaintar a mulmula, a no madalusan a maikat dagitoy a mulmula agabalin a *luc-us*; iti Lithuania *lauk-as*, iti Engles *Lea*.

Kasta dagiti pagsasao, agbaliwbaliw ti pannakaisuratda. wanno agbaliw pay ti kayatda a sawen. Kaspangarigan, ti sao ti Iloko a *kiday*, iti sao ti Tagalog *kilay*. Ti *aldaw*, araw iti Tagalog: ti Kinamiging (10) ti init naganenda iti *adlaw*. Ket ti sao a surat iti Iloko, *sulat* iti Tagalog. Makita a nagbaliwbaliw ti pannakaisuratda babaen ti linteg dagiti pagsasao ditoy Indonesia a managan R-law.(11)

1. *Through Formosa*. Iwen Rutter. 1936. Appndix 1, p. 279.
2. *The Science of Etymology*. Rev. Walter W. Skeat, 1912 p. 21.
3. Adda kuma uged (—) iti ngato ti "u".
4. Adda kuma uged (—) iti ngato ti "o".
5. Adda kuma uged (—) iti ngato ti umuna nga "e".
6. Adda kuma uged (—) iti ngato ti "o".
7. Adda kuma bassit nga "o" iti ngato ti "a".
8. Saan a *paipus* (suffix) ti "d"; kadagiti pagadalan iti pagsasao managan daytoy iti "*paragoge*"—ti pannakainavon ti maysa a kurdit wanno aweng iti pungto ti balikas.
9. Rev. Water W. Skeat. op. cit. 1916 p. 163.
10. Pagsasao dagiti agnaed iti bossit a puro idia'y abagatan ti Buhol.
11. "R-law". *An Introduction To Indonesian Linguistics*. Renward Brandstetter. (Inyulog ni G. O. Blagden). 1916. p. 8.

KURDITAN

AYAT TI BABAI

AYAT TI LALAKI

TI BABAI*

● *Ti babai isut' bituen a manglawag ditoy a biag, No rantam agbalin nga ulep a kenkuana mangullaap Agbalinak met nga alawig a kenka mangitayab Tapno raniag ti bituenko agpulang nga agandap.*

● *Nainawak iti katarawan nga ayat ti babai, Tinarutinbinak karayona a di agati; Inilailanak iti sam-uweng dungngona a nasudi, Ayatna ti taraonko, bigat, aldaw ken rabii.*

● *Insaldanat' biagna tapno maitan-ok laeng, Diro ti umbina ti pigsak a dimmakel, Tinubayna ti isipko ken palinakem A makigayyem padak a tao ken iti Dios agruem.*

Leon C. Pichay

TI LALAKI*

● *Naisurat iti Genesis, mannanaw, agtukenka, Awisenka a manglagip nadiosan a sarita; Babacn pannakabalin, kinasirib ni Jehora, Nadamili iti pitak bagi ti immuna nga ama.*

● *Adan ti nxipanagan, ama! sanga'ubongan, Ket naigamay laslasagna ti biag a katan-okan; Pusona naitampok met ayat a kalibnosan, Pirgis apoy ti langit, bileg a nangiwawan.*

● *Idi piman mabuya naindaklan a Namarsua Panagsawsaway ni Adan, panagbiagna agmaymaysa, Kadagiti paraggag ni lalaki nakaalaanna Ti natubay a bagi ni Eva a ka'awanliwa.*

Mariano Gaerlan

* Persak ti indaniwda idia Opera House idi 22 ti Dic., 1935

TUDO

AGBETTAK ti lawag iti daya: marisnat' kas nabtag a tedted ti dara.

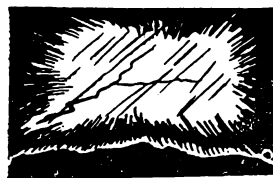
Dagiti pan-aw bungontungonen ti alibuyong; nasalemsem ti kasaur, ket dagiti mulmula tipuntipunen pay la amin ida ti apagapaman a kudrep.

Ita tumangkayagen ti init, tikagenan dagiti angep, in-inutennan a pidiputen dagiti linnaaw, ket dagiti mulmula ken batbato agsisinadan a main-inut....

● **TI INIT** makitan nga agsarming iti malitnaw a barukung ti danaw nga adda iti gayadan ti bantay, ket ti tartarandi a balbag ti langit isagutna meten ti imnasna nga aganninaw.

Dagiti kuton a nangisit tumayotoyda a lumaen iti ridaw ti kayubot dagiti sabsabong ket iti nasam-it a diroda in-da uminum

● **NARAGSAK** dagiti tumatayab. Namaluyomoy dagiti mulmula. Kadagiti tattao insagut ni Aldaw kadakuada ti di malansadan a liwiwa....Naragsak ti langit kas ipamatmat dagiti natalna nga ul-ulep; naragsak toy lubong, ket siak ta rissiknak a bassit toy lubing ragsakko ti di nasaon....

Ket amin dagiti nagbiag, amin dagiti mulmula, dagup ti adda ragsak ti idandaniwda.

Nanipud pay itay bigat rikriknaekon ti dakkal a ragsak a simmangbay ditoy kararuak. Anmok nga imnayna intukit kaniak ti bukel ni Inanama, intedna kaniak ti payak ni karayo ket awanen ti sabali no di ni Sam-it ti lubongko.

● **NGEM** apay nga itan napuskol ti ulep iti laud...nalumen ti tangatang ket ti ragsakko mainnut nga agikaydan? Mariknak ti salemsem, tukayanna ti talna dagiti mulmula, pumanawan dagiti tumatayab nga agay-ayam kadagiti salumpayak ti kayo ditoy arubayan ti aparko.... Umalirotoog ti angin, Umarimokamok. Agarbis. Agarbhis laeng... Pumigsa. Pumigsa laeng... bis laeng.... Pumigsa. Pumigsa laeng.... Ket ti makitak a liday ti tangatang paglidayennak met a diak magawidan!

Agkimat! Agkimat!

Umatiwerverwer ti angin!

Agkimat, aggurrod, agsal-it agkimat!...

Tumaydok ti Tudo

ESPIRITU AGBULUS

IDIAY BALLASIW TI KARAYAN

ADDA iti panunotna a baliwanan ti kasasaadna nga agbiag. Saan pay unay nabayag a naawatna ti P3,000 nga inted ti turay kenkuana babae ti palubos ti linteg, ta isu nawadwad bassiten a tawen ti kaaddana iti saad. Isut' gapuna a naglusolos ket inawatna dayta a dagup.

Napanunot ni Delfin a ti sangkaddisso a dagana inna talonen. Maysa pay nauman kadagiti adu a mabuybuya idiyay Manila. Naumaannan dagiti di umumno a pagrarsakan, ket kayatna pay nga idian dagiti kinaparammag ken kinabbaw.

Nangruna ta ti lagip ni Naty kayatna a lipatan. Inay-ayatna unay idi ni Naty, ngem sipud idi rinipkannan ti ridaw ti pusona ket inawatna ti ayat ti maysa nga *abogado*, arigan ti napukaw toy lubong kenkuana... Inawat ni Delfin a sitatakneng ti naipato a gasat kenkuana—ania ngarud no isu ti kaibatoganna—ngem agsangit ti pusona...

Naminsan a malem kalpasan ti nabayag bassiten a kanito, sinababonog a simmangpet ni Delfin a naggapu idiyay bangkag. Umar-arimukamok ket nakuyemyem ti tangatang. Natimudna ti maysa a timek... maysa nga ubing a makipalalama! Iti nabessag a rupa ken nalanay a matana, nalawag unay a nailadawan ti langa ni Kinakakaasi. Kas nasalbag iti igam ti pusona ni Delfin; ket nangnangruna unay idi naammanna a masaksakit ti kabsat toy ubing.

"Saanka nga agsangit," kinuna ni Delfin nga inaprosan ti buokna; ngem toy ubing agsaibbek laeng. Inikkanna iti kuarta, ket toy ubing timmangad a nagkuna: "...uray saan la kuman, apo, no adda la ket bassit a mabalinko nga iyawid a kenen tay kabsatko. Napalo ti kapsutan... nanipunid pay itay bigat a di nangan."

"Nanipunid pay itay bigat a saan a nangan?" insilpo ni Delfin a sisisiddaw.

"Wen, apo," insuangbat met toy ubing nga aglulua

Nagkuyogda a napan idiyay balayda ket nadanon ni Delfin toy balasang a sidadalit.

"Apay awan laengen ti mabalina a katulonganyo?" nagsaludsod ni Delfin.

Timmangad ti babai a matanat' kas nagsaadna ti dagup ti dandanag ken tuok ditoy lubong, ket kinunana:

"...awan, apo, ta ululila kami. Nanipunid pay idi nagsakitak ket saanakon a magastrek iti panggedan awanen ti mabalinni a pamuspusan. Ita nga aldaw naibusen amin a nabalinko nga inorurnong idi, ket agyaman kam' unay iti dakkel nga asim kadakami, apo," inlingedna ti rupana iti pungan ket nagarubos dagiti luluana.

Simken unay ti saem kenkuana ni Delfin. "Uray siak..." kinunana, ngem nat'gelan ti pusona iti ladingit, "ululilaak met a kas kadakayo..."

Natnag ti dakkel nga ulimek iti uneg ti balay. Nagkikinittada a simumulengeng, ket nagdumogda a nagin-inayad.

"Awan ti agaywan kadakayo... siak ululilaak met, saanyo a kayat ti agyan idiyay balay ket..." saanna a natuloy ti sawenna ni Delfin ta immapay kenkuana ti alikaka.

Ngem toy babai naawatanna ti dakkel a kaasi nga ikalikagumna, ket nagyaman iti uray ania man nga imbag a maiak-ama kenkuana.

Pasaray sumangpet ni Delfin a nakaigem iti binungon a makmakan, ta mapmapan idiyay ili a gumatang kadagiti sidsida. Ammona a manganasanto manen ti mangan ta nalaing nga agluto ni Charing.

Iti panaglabas ti aldaw, nadlaw ni Delfin a ti nabayag nga induldulinan a bukel ni ayat nagluomen a silalapsat. Ayatennan unay ni Charing. Saannan a maiwaksi a pampanunoten dagiti imbag-na kenkuana... nagaget, natudio, nadayaw; adda kenkuana a naibalangat ti karkarna a sin-aw ti kararua ti babai; adda kenkuana ti katarnawan a nuso ti babai ken ayat a di marakrak. Naisagut kenkuana ti isem ti bigbigat, naisaguday kenkuana ti kudji a nabusnag, ket isu ti pudpudno a ladawan ni Pintas.

Inpudno ni Delfin daytoy a nagdawat kenkuana, ket agsipud ta ti laengen ayatna ti mabalina a pagsubag iti dakkel nga im-imbagna kadkuada nga agkabsat, linutan ni Charing ti pusona kenkuana.

Naragsakda a dua bayat ti panna-gasawada. Tinagtagibida ni Ayat nga agpadpada. Nadungdungogda iti taklakkiag ni Lailo, ket nakunada iti nakenda nga awanton ni makapekka iti nagtugmok a pusoda!...

Ngem...

Naminsan nga isasangpet ni Delfin iti aldaw nga ipapanna pannangan, nadaonna ti kanenna a naidatar ngem awan ni Charing a manganandingay iti bannogna. Nasdaaw unay ni Delfin ta ita pay laeng nga awan. Nupay kasta saanna nga impadpadlaw ti adda iti nakenna. Idi kuan masannan a kasta a manmanon ti pannakadanonna no mapan manan ita aldaw.

Ket ad-adda manen ti siddaawra!...

Agsipud iti dakes nga imon a simken kenkuana, napanunot ni Delfin a simken no sadino ti pappapanan ni Charing iti aldaw.

Nasapa nga immulog, ket napan naglemmeng iti saan unay adayo a mabalina a pakakitaan kenkuana no umulog idiyay balayda. Agpaisu ta idi kuan umulog ni asawana a kastaunay ti darasna!...

No makaadayo bassiten ni Charing, ket namnamanna a saannan a makita, sumurot manen ni Delfin a sumapsapadeng kadagiti mulmula. Idi a kasta umadayoda nga umadayo idiyay balayda. Nailingeden kadagiti kawkawayan. Dinardas met ni Delfin ti magna tapno makamakanna a makita no sadino ti yanna. Pagammoan nagsardeng a dagus ni Delfin ta iti asidigna nakitana ni asawana, ngem saanna a nakita ni Delfin! Makitana a saan unay adayo ta nailinged bassit kadagiti bulbulong ti kawkawayan. "Nabaurrog nga'an," kinuna ni Delfin, ngem umadayo manen nga umadayo. Immadda manen ti dakes nga imon ken atap a simken kenkuana ta adda apaman laeng a makitana nga umab-abay kenkuana. Ngem saan unay a uagbayag nagkitana a daytay gayam tapongorna a kumavabkayab.

Idi makadanonda idiyay igid ti karayan limmogan iti rakit ni Charing. Bimmallasaw met ni Delfin iti sabali a batog ket tinuloyna laeng ti nagsisiim. Idi nakadanondan idiyay kaledaan nakitana ni Charing a nagtugaw. Nangsalikawkaw ni Delfin ket napanna tinannawagan, ket sadiay nakitana ni Charing a mangik-ikkat iti puris ti dapanna.

Saan a mabayag, ni Charing umulin iti agdaan ti maysa a balay!

Ad-adda manen ti gutok ti barukongna ni Delfin. Immasidag a nagin-inayad.

(Mailuloy parid 31)

ARTURO R. CENTENO

Pannakaaramt Ti "TI" Ken "ITI"

Sinuratan ni Victorino Balbin

Mamin-adun a maam-ammiris, maus-
osig ken masussusik kadagiti warnakan
nga inillocko ti tumutop a pannakaara-
mat ti ti ken iti. Agkakasudi a man-
nurat kas iti daydi madaydayaw apo
Marcelino Crisologo, Prof. Isidoro
Panlasigui ken daddumapay, dagiti
nagdadayondayo a nangsalaysay, ket
ti sapasap ken adu met nga ag-
kakalaing a pumapanunot nagpal-
paliwda a sipapasnek iti pannagna
ti susik ta sinipsiputanda a sigagagar
ti inna pagbanagan wenna pagmudusan.
Baak ngaroden daytoy a parikut.
Nupay kasta, kas baro pay laeng, kasla
dipay naibanag a kapkapnekan, adupay
lat' sumsumga iti nalawlawag a pan-
naka-kailawlawagna, adupay la ti madlaw a
biddut nga aturen ken simpapat a pag-
simpaen.

Apay, nakurang ngata ti panangi-
lawlawag dagiti immuna a nangus-usig
wenna dida napuntaan ti papangdagan-
na?

No innak taliawen ti kinasirib dagi-
di immunan a nangsalaysay itoy a ba-
nag, pudno a bundengak. Ngem, saan
a daytoy ti kitaek; ti nasged a tariga-
grayko a tumulong iti panagsimpa ti
pagsasaotayo isut' mangiduron kaniak.
Serkek ngad a siturtured toy nasken,
nonay rarikut, a banag.

Dagitoy dua a *sao*, "ti" ken "iti", a *ba-
battikulit*
Naganentyo la idan, no keyatyo, iti
"artikulit".

Agsipod ngata iti kabnabasitda wenna
panagkaingasda, nalaka unay a mapag-
sinukat ida, ket pudno nga idi ugma,
itay nalabes, ken uray pay la ita agbid-
utda a masansan. Nopay kasta
dakkal ti paggagiddiatan ti pannaka-
aramatda, isu nga intay ipalalawag ka-
dagitoy sumaganad nga alagaden:

Dagitoy laeng nagkatlo a banag ti
pakaaramatan ti TI:

UMUNA: Amin nga agaramid wen-
no mangikut iti myasa nga aramid, kas-
pag: *Ti pusa agsida iti sili*; asino ti
agsida?—*Pusa*, no kasta maikkan iti
"artikulit" ti; *tay mais kinnan ti ma-
nok*, ania ti nangan?—*Manok*, ket kas
makita, naikkan iti ti; *daytoy a pa-
langka pagtugawan ti okom*, asino ti ag-
tueaw?—*Okom*, gapuna a ti, saan nga
iti, ti naikabil.

MAIKADDUA: Ti agtagikua iti
maysa a kita; kaspag: *Bado ti balod*;
palacio ti ari; *sara ti nuang*; asino ti
aknbado, *akinpalacio*, *akinsara*?—Ti

balod, ti ari, ti nuang; gapuna a mai-
tutup kadakuada ti "artikulit" ti, saan
nga uti.

MAIKATLO: Ti sao wenna nagan ti
maysa a kita a kaasitgan wenna kataru-
san a nayon ti maaramat a "verbo"; sa-
bali a panna, ti ramit a masapal a
panglitup iti kababagas ti "verbo".

Daytoy maikatlo nga alagaden nasip-
ngat bassit ket nasaysayat no ilawla-
wagtayo kadagiti pagarigan. Ti sao
nga *inom* mabalin a pagbalinen a nadu-
maduma a "verbo", kas iti *inomen*, *in-
oman*, *painomen*, *iyinom*, *kipay*.

No *inomen* ti aramaten a "verbo", ti
kaasitgan a ramitna daydiay kita nga
inomen, isu a maikkan a kapilitan iti
"artikulit" ti, kastyo; *Inomek ti arak ti*
basi, *ti danom*, *ti dara* (saan nga iti da-
ra).

Ti "verbo" *inoman* kaipapananna day-
diay kita nga alaan iti incmen; no kasta,
kastyo: *inoma*; *ti ubbog* (saan nga
inoma iti *ubbog*; di met *inomek* ti
ubbog).

Paginoman, ti kaitarusanna a nangru-
na daydiay pagyanan ti *inomen*; anan-
sata. kunaento *paginoman* ti *ongot*,
ti "vaso", ti dakulapyo (saan nga iti
ongot, iti "vaso", iti dakulapyo).

Painomen, aniat' kaitarusanna?—Day-
diay tao wenna ayup (*animal*); a pang-
tedan iti incmen, isu a mangala iti ar-
tikulit ti, kastyo: *Painomek ti mawaw*,
ti ubing, *ti baket*, *ti manok*, *ti billit*.

Kaspag: *Painomek ti gayyemko* iti
basi; dakes no kunaen, *painomek* iti gay-
yemko ti *basi*. Kas makita, daydiay sao
a gayyemko isut' maikkan iti "artikulit"
ti ta isut' kaasitgan a kaitarusan ti
"verbo" *Painomen* a naaramat, ket day-
diay sao a *basi* ken dadduma payen a
ramramit a maisangal kenkuana ad-ada-
yodan ket alaendan ti "artikulit" iti,
kastyo: *Painomek ti masakit* iti
"sangacuchara" nga agas iti tingat'
rabii. Ngem no iti daytoy met la a
sarita aramatek ti "verbo" Ipainom
daydiay kita nga ipainom isu met ti
kaasitgan kenkuana, isu a maikkan iti
ti, anansata, kunaento: Ipainomko iti
masakit ti *sangacuchara* nga agas iti
tinggat' ribii.

Iyinom aniat' kaipapananna?—Day-
diay kita nga ibulon iti *inomen*. No
kunaek kenka, kaspagarigan, *Iyinommo*
iti *sangavaso* a *danom*, nalabit nga
imtuudem kaniak no ania ti *iyinommo*.

(Maituloy iti panid 28)

Idiay Bigan ti pupudno a pa-
kakitaan a ti Estados Unidos ti
America sinuget pay laeng a ma-
ngipaypayat iti Espana nupay na-
bayagen nga inda nagkappia, ta ti
ladawan ti LIBERTY a mangi-
parang iti turay ti America naipa-
loktek a kasla mangipaypayat iti
"monumento" in Juan de Salcedo
a Kastila.

* * *

Idiay Playa Goiti ditoy Manila.
likudan ti simbaan Sta. Cruz, ada-
da naipatakder a "Caratola" a
nakaisuratan iti kastyo: "NO
PARKING, By Municipal Ordinance,"
ngem kanayon met nga
iti sangona pagsarsardengan
ti adu a "truck" ti Meralco.
Apay ania ket ngata aya ti ka-
yat a sawen toy naisurat?

* * *

Idiay Roma adda sinan dios
idi a dua ti rupana. Ditoy Ma-
nila adda met dalan a dua nga
aggidiat ti naipaskin a naganna:
Calle Raon ken *B libid Viejo*.

* * *

Inton' sumono a "Sweepstakes",
ruarto kan la ti Pilipinasen ti pa-
kalakoan ti tiket ket idiyto kan
pay Hongkong ti pagpalumbaen
iti kabayo. Dakkel a komedia!

* * *

Apay ngata a dagti la damda-
mag ti agpipinnatay, agtatakaw
wenna di um-umno nga aramid ti
maidumduma a maisursurat kada-
giti warnakan, sapay a nagdadak-
kelan a letra ti pannakaaisuratda?

* * *

Apay ngata a ti Unibersidad ti
Santo Tomas isuroda ti historia
ti Pilipinas ngem libasanda ti pa-
kasaritaan ti revolucion?

TI MAIKAPAT A TURAY

Simuratan ni AMBROCIO CONIN

I NADARAS a pannagrang-ay toy lubong maimatangangan a kadagiti naglaslasatanna, adu ti imbatina a pakalaglapi-pan.

Kalpalasan ti pannakapartuat ni John Guttenberg iti immuna a pagimaldit isun ti pannakadlaw unay iti isasaliwanwan dagiti tattao ken dagiti ilili. Ngarud timmaod ti *Frankfurter Journal*, isu nga immuna a warnakan ditoy lubong. Isut' nangiduron kadakuada iti inda panagsalukag ket isut' bantombalani a namagtignay kadakuada ken nangtonton iti nabakbakang a kasasaadda.

Nanipud idin, nangrugi a naimaldit, a nagwaras ditoy lawang, dagiti napapateg nga ar-aramid, dagiti nabalitokan a pampanunot, dagiti nasanaang nga an-anekek ti puso ken kararua ken amin pay met a maipapan iti garaw ti panagbiag.

Adun dagiti nasiriban a pagbasaan a naisurat ken nadumaduma a pagsasao, adun dagiti gapua-

nan a makaisuro ket nagwarasen dagiti naiduldulin nga aramid dagiti managpanunot ken managpaliw.

Iti pannagna ti panawen, rimmuar dagiti pagiwarnak a maideppel iti pagsasao ti tunggal pagarian, ket, kas mapaneknekan, dagiti ilili a yan dagiti adu a pagiwarnak isuda dagiti timman-ayan ti sirib, saririt, ken rang-ay.

Ta ti pagiwarnak isu ti bibig ti ili a mangipukkaw iti kalintegan dayta nga ili; isu ti kalasagna a mangatipa iti kinakel-an dagiti agtuturayna; isu ti utek dagiti nalupoy ken marigrigat a mangirupir iti mapaid a kaikarianda; isu ti mangipakita kadagiti umili iti pateg ti pagsasao, ti sam-itna, ti urnosna, ti bilegna, ti lamuyota, ti imnasna, ti riknana, ti unnoyna, abababa a panna. isu ti maikapat a turay.

Ket no maipapan iti panagbasa kadagiti pagiwarnak, kasta met a mapalpaliw nga adu unay ti pakaarusantayo kadagiti sabsabali a pagarian; agdalikeptay

iti sango ti maysa a pagiwarnak a kas man la dayta a pagiwarnak awan napapateg a naguneg kenkuana.

Kadagitoy nga aldaw a bukbuklentay ti bukbukodtay a turay; kadagitoy nga aldaw nga ipampamatmat iti uppat a sulitoy lubong ti rang-ay ken kabaelantayo, rebhengna unay a tunggal balay adaan iti pagiwarnak, tunggal umili agbasa kadagiti pagiwarnak kadagiti maar-aramid iti uneg ti ilina, tapno maammuanna ida ket ammona met ti inna dawdawatan ken sungsubatan.

Ta ti maysa nga umili saanna a rebheng a baybay-an ti pannagna ti turay; masapul a tumulong; masapul nga agpuot ken agridam ket no madlawna ti di maitutop nga aramid iti uneg dayta a turay, rebhengna ti umkis ket kunana, "Aginayadka." Ta ti umili ken ti turay awan dumana iti maysa a gimong. Ti turay isu ti gimong ket ti ili isu ti kasugponna.

Agbasatay ngarud.

PANNA...

(*Tuloy ti panid 27*)

Dayta ngarod, sao wenna kita a sapolem, isu a masapol a kapilitan daydiay "verbo" Iyinom, isut' naganek ditoy a katarusan, kangrunaan a ramit ti "verbo" wenna masapol a manglitup iti kaipapananna isu a mangala iti "artikuli" ti; anansata, masapol nga anayan daydiay a sarita tapno agbukel ti kayatna a saoen, kastoy; Iyinommo *iti saangavaso* a danom ti dua a *pildoras*.

Isunan. Pagarupek nga umdasen daytoy a pannakailawlawagna. Nupay kasta isinñasingko ti dua a panglakagan a mangilasin iti pannakaaramat ti ti ken iti.

MAYSA: Amin a pannakasangal ti sarita, daydiay maaramat a *verbona* isut' nangruna a kitaen wenna tiliwen. No matiliwmon, ikkam idiy sangwannanna iti saludsod nga *ania* ti wenna asino ti ..., ket daydiayto sungbatna isu ket is-isu laeng, ti maikkan iti

(*Maituloy iti panid 32*)

MANG... Tuloy ti pan. 23 dagiti ay-ayup, ken mulmula, ket mabalinda met a pasangpeten ti dakkel nga alawig wenna bagyo.

Maigiddiat iti adytoy, idiy Bahylonia ken Asyria babaen ti kadaanan a pammatida, ni Shamash a dios ti Init (maipalagip ditoy dagiti Shamman nga adda iti amianan ti Eurasia, aggapu kenkuana amin a pagimbagan. Papanawenna dagiti bagyo ken dugodog, ket palangtoenna dagiti mulmula kadagiti katalalonan.

Amin dagiti nainaganan iti ngato-nalaingda iti sikap wenna "magic" a kunada. Kadagiti un-unana nga aldaw pattienda unay idiy Rusia ti kalaing dagiti agpampanday kadagiti sikap, ket masansan

a dagiti dadakkel a bambanag a masapul a pagkarian kadagiti agtuturay maaramid iti sango dagiti pasnaan.

DAGITI mangkukulam a malayo adda abalbalayda a sinantatao, ket no kayatda a ranggasan ti kabusorda tugkelanda iti dagum ti ulona ket sada kadkadetan. No dadduma allid ti aramidenda a sinantao ket ikabilda idiy kapudotan. Inton marunaw daytoy, matayto metten ti kabusorda. No saan a matay pagarupenda met nga adda napigsa a sumang wenna anib nga adda ken ni kabusor! Umat-ataday iti daytoy ti pammati dagiti Indian idiy America, a managan Oiibway. Lansaanda ti ulo

(*Maituloy ti panid 31*)

Kabibiag Ni Apo Fabian Duque

Saan nga isu ti nabaknang unay, saan met a napanglaw, ni Apo Fabian Duque agbibiang a saan a makamkamtudan. Pada a marigrigat dagidi dadakkeln, a naglasasat kadagiti adu a tuok. Ni Apo Fabian, linasatna met dagiti rigat a situtured tapno inna tuntunen ti naipato a gasatna.

Nayanak ni Apo Fabian idiy Santa Maria, Iloko Sur, idi 8 ti Febrero, 1886.

Apaman a mabalinnan ti mapan agbasa, naibaon nga agadal iti *primaria* idiy Santa Maria; ngem agsipud iti rigat dagiti nagannak kenkuana a mangpagadal, innala ti maysa nga ikitina, Leona Pacis. idiy Santiago, ket sadiay nagtaeng iti dua a tawen. Sumagmano kadagiti nadekket unay a gagayemna ditoy ti napnapan iti sabsabali a dagdaga, sabsabali a disdisso ditoy Pilipinas, nangruna unay idiy Kagayan, ket nanipud pay iti ubing awan pay ti nadamagna kadakuada. Nasaludsod kenkuana no apay a di agsurat kadakuada, ket nakunana a saana nga ammon no addada pay a biag. "Itay laeng

nabiit", kinunana, "kalpasan ti nasurok nga uppat-a-pulo a tawen. nasdaawak iti panmakasarakko iti maysa a gayyemko nga isu ni Apo Pastor C. Echalar. Nasdaawak unay, ket narigatko payen a nalasin, ta idi ubbing kam pay met laeng, ket saak la makitan kalpasan ti nasurok nga 40 a tawen."

Ni Apo Fabian napan idiy Manila idi 1898 nga awan a pulos ti balonna a kuarta. Napan nga awan a pulos iti panunotna no kasanonto ti panagbiagna idiy, awan ti kuartana, awan ti ammona a mabalinna a pagturongan, ket awan ti ammona a pagsapulan. Nakitegteged ket pasaray awan ti namnamaenna a pangal-dawna; ngem babaen ti adu nga anep ken salukag, simmayaat ti panagsapulna. Nakakita iti maysa nga *almasen* idiy Escolta ket imbilangna unay a dakkel a gasatna ta naikabi a *mensajero* ket dakkel pay unay ti matgedanna ta P25.00. Ngem iti saan a mabayag napan idiy Alemania daydi apona ket kapilitan nga aglak-am manen nga agtutuok nga agbirbiruk iti panggedanna. No dadduma dandinan iyawat ti bagina a maupay a maminpinsan, ngem dumteng laeng nga agpauis ti gasat ta iti saan a mabayag nakakita iti maysa a kompania a managan CONDE HERMANOS CO. Ditoy naawat nga agdadait, ngem iti panaglasat ti bulan kumapsut a kumapsut daytoy a panggedan, ket bumassit met a bumassit ti masapulanna. Ngem idi kuan nakakita iti maysa a damag iti warnakan nga adda masapulda a *sastre* idiy Laguna, ket P3.00 iti makadomingo. Napan ket sidadaanda met nga immawat kenkuana.

Nagsapsapul, nagsalsalimetmet, ket iti saan a mabayag nakaurnong iti P150.00. Napanunotnan a (Maituloy iti panid 31)

SALUDSOD KEN SUNGBAT

- (1) Agapaiso ngata a ni Urduha nagprinsesa idiy Pangasinan? A. Q. A., U. P.

Sungbat. Sumagmano kadagiti manmurat maipanggep iti pakasaritaan ti Pilipinas a kas kadagiti agkabsat a Benitez ken ni Prof. Alip iti Universidad ti Santo Tomas pattienda a kasta, Ngem narigat a pattien daytoy ta awan met ti nalagda a nagsaadang dagiti insuratda. Awan ti mainagananda a dukomto a pagpanekneka nga adda pagarian idi idiy Pangasinan. Dagiti sinursuratda da Padi Odoric ken Iba Bautista a nayon ti Hakluyt saanda nga ipanammama a ti Pangasinan ti nagturayanna. Ti disso a sarsaritaan dagiti sinursuratanda mabalin a saan a ti Pangasinan. Kasakbayan ti yaay dagiti Kakastila awan pay la idi ti nagan a Pangasinan. Ket agsipud ta awan ti naan-anay a pagpaneknektayo a napudpudno a nagturay idiy Pangasinan, narigat a kunaan ti Pangasinan ti napudpudno a nagturayanna. A. A. A.

- (2) Kaano daydi masasao o kolera ditoy Ilokos Norte? A. P. A. Agsipud ti kaawan ti pagbasaan a mabalin nga ukagen narigat a sungbatan ti saludsodmo, ngem nalabit a ti kayatmo a saludsod daydi kolera nga immay idi 1821 iti amianan ti Luzon. Nangnangruna a napakaroon ti ili a San Nikolas. R. C.
- (3) Apay nga adda Ilokos Sur ken Ilokos Norte? L. D. Amin a dagdaga iti laud ti Luzon pinananganan dagiti immununa a Kakastila iti Los Ilokos, ngem babaen ti bilin ti turay a nagzapu idiy España pinagsisinada a probinsia idi 1818. T. P.
- (4) Ania ti immunu a nagbabasaan a naimaldit iti sao ti Iloko? A. C. R. Sungbat. *Libro a Naifuratan amin ti Bagus ti Doctrina Cristiana*, a sinuratan ni Francisco Lopez ken tinulongan ni Pedro Bucaneg idi 1621 (Ti nagan ti pagbasaan naisurat a saan a naatatur (Maituloy iti panid 32)

KANKANIAAW

IDIAY MUZO, no agala dagiti Indian iti *esmeralda*, saanda nga ipalubos nga umasideg dagiti babai ta lumned kano dagiti gameng idiyay tukot ti daga. Kadakuada dakkal a buisit dagiti babai ta papanawenda dagiti sanikua.

Umat-ataday iti daytoy a pammati, dagiti Insik ibilangda met a naikalin a gasat no babai ti umuna nga anakda. Kasta met dagiti Iloko, no mapanda makitagilako, agdaklis, wenno makisugal ta babai ti umuna a masabatda iti dalan, naim-bag pay a saandan a tultuloyen ti gandatda ta awanto met laeng ti naimbag a banagna.

●DAGITI Itneg nga agnaed kadagiti bambantay ti Kailukoan, tagibuisitenda no ti maladaga adda ganna ti bagina. Gapuna nga ipanudda iti karayan wenna ikalida a sibibiag ngem iti dumakkel a pi-lay wenno bulsek.

Ti mangngalap idiyay Bisaya tanggadenna ti duyong (sirena) no masarakanna a nakawakray. Ba-baen ti pammati nga impatawid dagiti apappoda awan ti uray aniaman a ginginammol a makasukal iti daytoy. Ngem kadagiti Iloko ad-la pangsumangda. Saanda nga agsubli ta adda gayam nga ikuykoyogda daytay buok ti *litaw*. Nagasat daytoy a galinggaling kadagiti Iloko. Manen no mapan agban-niit saanna a pakadanagan ta manamnana nga adu ti maalana. Umap-apal dagiti dadduma; ngem, ipaidamna nga ibaga nga adda gayam sippit ti biding nga isalsalikadna — ket daytoy ti inna iyap-apros iti basinkawel ti banni-itna. No dadduma iyuperna toy lawin iti arak wenno suka, ta dagitoy ti mangpapanaw iti siba a

karkarma dagiti sairo, *sirena*, wenno kaibaan.

●KET NO nababa ti linnaaw ket nasellag ti bulan, apan pumukan iti ungkay ti banniitna, ngem pi-lienna dagitty pagap-apunan ti bao, banias ken uleg.

Umar-aring daytoy iti kadawyan dagiti Japoneses a naganenda iti Star Festival. No dandani agbet-tak ti lawag umologda nga agala iti linnaaw kadagiti likkukong ti sabsabong ta patienda a ti linnaaw kadagitoy nga aldaw nagasat unay a talukatik a naggapu't sadi langit. Ilaokda iti tayum ket pagsuratda iti dandaniw. Dagitoy a dandaniw igalotda iti naganus a kawayan, ket isagutda a pammadayaw iti Prinsesa ti Agsapa, wenno palpalatok ti bigbigat a kunatayo.

Ket no adda bituen a nayapiring idiyay saw-it ti bulan, kuna dagiti Iloko a dandani man ti gubaten. Kunada a ti bituen apanna gubaten ti bulan, ket ti selag ti bulan isu ti darada nga aggubgubat. Uming-ingas iti daytoy ti pammati dagiti flonggot, ta kunada a no agsabong dagiti bagbag asideg manen dagiti kabusor kadakuada. Iti saan a mabayag nga agpaisu sumangpetto dagitoy a kabusor ket agsi-sinnigpatda iti ulo; ta ti ulo isu ti kapatgan a magun-odda iti gubat.

●NO ADDA met lumabas a salaksak iti tuktuk ti balayyo, agannadkayo ta dandani man adda matay kadakayon; wenno asideg ti pannakauramyoy. Daytoy narigat a sumangen; ngem no masiputanyo ti kayo a pagdissoanna dagdagusenyoy nga apan lansa-an tapno pumanaw ti dakes a gasat. Kasta met no mapanka idiyay bakhir ta adda mangngegmo a timek.

agawidka laengen ta dikanto ket maan-annongan. Uray no kasta no dakkal la unay ti tarigagaymo a makaala iti dayta a kayo, dilpatam dayta ramay nga iyaprosimo kadagiti pidiptiditmo. Ngem laglagi-pem a sawen daytoy:

"Bari-Bari dika agtagtagari..."

●NO KAYATMO a nalaka a magun-od ti ayat ti maysa a babai, pagsisinniglotem dagiti uppat a sulit ti panniom no makakitaka iti layap a matnag. Ngem no agpukaw daytoy a layap kasakbayan ti pannakasiglotmo, swananka iti gasat: saannaka a kayat ni ayayatem! O! nakaskasdaaw toy lubong!

DIKA AGSARDENG

MIN a balligi ti panagbiag, bu-nga ida ti natanang a panag panunot ken salukag.

Ti natanang a panagpanunot kuykuyoyen ni Inanama; ti salukag bitbitibiten ni Pakinakem: isuda a dua tartarubin-binen ti dakkal nga ayat.

Maipalagip ita ti maysa nga agkutkotkot iti gameng, a kalpasan ti tinawen nga awan laeng ti naalana, naibus kenkuana ti namnama, narba ti pakinakemna, naappres ti dakkal nga ayatna. Sinublat ti maysa a mangamgameng, nga sipapakinakem a mangted iti amin-na ket kalpasan ti pannakakalina iti eangaagpa dandaninan saan a pattien dagiti gameng a buybuyaenna.

No daydi immuna saanna nga impalubos a naspak ni inanama, ket tinennebna tapno lumandok kenkuana ti pakinakem nalagda kuma laeng daydi ayat a naknibaulanna, ket daydi gameng kalintegana a sanikua.

Kasta no dadduma, nalakatay' unay a maupay; naimbag pay ti dadduma a mulmula ta sada la aglaylay no nangaton ti init; ngem kaaduanna kadatayo ti malaylay ti karuaruana uray adayo pay Jagiti makaritor a sagubaniit.

Tumutop unay a malagip ti maysa a mannanaw: "Magnaka, ket pagariamto ni Gin-awa."

IDIAY BALLASIW....

(Tuloy ti panid 26)

Idiay linged ti saba adda maallingagna a taltalumitim. "Pudno... pudno unay," nakuna ni Delfin iti nakenna. "Pudno a naulpit kaniak," ket napalalon ti aglihindoos a ling-etna.

Immasideg laeng ni Delfin ket simmirip iti maysa a regkang! Sadiay nakitana ni Charing a nakatugaw ket adda met ni lakay Osong iti sangwananna. Ni lakay Osong isu ti bigbigenda a kaktangan dita a puro.

"Saan pay nga ammo ni asawam?" kinuna toy lakay.

Nalawag dagitoy a nanggeg ni Delfin ket nakarkaro manen ti pudot ken imonna.

"Saan...kasano a maammoanna!"

Ni Delfin minesmesannan ti putan ti bunengna ket kayatna kuman ti umuli a mangtagtagbat kadakuada....

"Idi laeng kalman a nagsarak kami kenni asawam, ket saanko a nadnaldaw..." kinuna manen toy lakay.

"Dayta laeng ti dawdawatek, alwadanyo ta dinanto ket maamman?" insaruno met ni Charing.

Ni Delfin inasutnan ti bunengna, ket kastaunayen ti labbaga ti rupana.

Ngem idi umaddang iti maysa naallingagna a kinuna ni lakay Osong: "...anianto ngatan a ragsak ni asawam no maammoanna a sika ti pagtawidek amin kadagitoy dagdagak. Ket dagiti nuang ken toy balay ipatawidko met amin kenkuana ta dakay laeng a dur ti nangisaksakit. kaniak kadagiti parikutko, ken agtartarken kaniak no masakitak. Makitam awan ti sabali a pagtawidek...gapuna a kayatko a maamoam dagiti disissoda. Dakdakayo laeng ti ibilbilangko a kakabsatko kadagitoy a purpuro...ngem saanmo pay a sasawen ken ni Delfin tapno masdaawto met no ibagak kenkuana..."

Nagbaliw ti rikna ni Delfin. Ammonan a saan gayam a gapu iti ulpitna ti pumampawananna ni Charing ngem tapno maipakita amin kenkuana dagiti disisso ti tawidendo, ta ni Delfin mapan met idiay talon ket saanna a masango. Nagin-inayad a nagsubli idiay balayda ket iti saan a mahayag sumangpet metten ni asawana.

"Kunak man no nananka: idiay bankag, Delfin" kinuna ni Charing a silalamiis.

"Naggapuak idiay ballasiw ti karrayan," insungbatna met a dagus.

Nagsabat dagiti matada a dida nakatimek iti nabayag. Ni Charing saanna nga ammo ti sawenna, immasideg cet inapungolna ni Delfin.

MANGKUKULAM...

Tuloy ti panid 28

ti sinantao tapno agsakit ti kabu-sorda. No kayatda a matay ipuor-da¹⁴.

●IDI UN-UNANA adda dagidi uraculo idiay Grecia a pagsaludsudanda kadagiti saan pay a napasamak. Maysa kadagitoy isu ti uraculo idiay Delfia. Uray kadagitay kallabes a siglo pattien pay dagiti ar-ari ti padles dagiti mangkukulam.¹⁵ Ni Pedro Bukaneg, agsipud iti siribna isu ti uraculo dagidi paradi idiay Bantay (Ilocos Sur) idi maikasangapulo-ket-innem a siglo¹⁶ Uray kadagitoy nga aldaw adu pay laeng ti mamati kadaduada dagiti mammadles a mangkukulam. Ni Toriceli, masirib a "cientifico", agsipud iti lainna a nangaramid iti "barometro", impagarupda a mangkukulam. Kasta met ni Walter Scott, natalukatikan a talibagok, ninagananda a "masirib a mangkukulam iti Amianan."¹⁷

O D A G I T I mangkukulam! Saandan a maikkat iti panunottayo. Adda pay naaramiden a biblia ti pammatida a sinuratan ni John George Holliman idiay Pennsylvania (America) itay kallabes a siglo, Agsipud ti kaawan ti naananay a pangibislinan ditoy, saantayan nga ilanad dagiti pinaset daytoy nakaskasdaaw a biblia. Adu dagiti pasetna nga umat-ataday kadagiti an-anito ken pampammati dagiti Itneg ken dagiti Iggorot. Biblia dagiti mangkukulam...! Narigaten a maikkat dagitoy a pampammati ken kankaniaw. Uray pay iti Biblia Romana pattienna dagiti mangkukulam ket kuna ni Wycliff iti acto viii 9:

"Adda mangkukulam iti dayta nga ili a ti naganna, Simon."

1. *La Religion Antigua de los Filipinos*. Isabelo de los Reyes 1909 p. 117.
2. *Graphic*. Dynamite For Witches. Rufino B. Noel. Feb. 27, 1936, p. 15.
3. *La Religion Antigua de los Filipinos*. ———. op. cit. p. 117.
4. *Enciclopedia Americana*. Vol. 29 p. 430.

KABIBIAG NI...

Tuloy ti panid 29

mangbangon met iti kabukbukod-anna a pagsapulan...nangipatakder iti sastreria idiay Avenida Rizal ket pinanagananna iti MODERN TAILORING.

Narigat ti panangrugina, pasaray dandaninan mapukaw ti namamana, ngem no maminsan mapanunotna met laeng a no ipakitana la ket amin a kabaelanna babaen ti panaggaggaget ken panagiturtured kadagiti adu a rigat malasatnanto amin dagitoy. Saanna nga impalubos a maupay ti nakemna, pinatangenna ti panunotna ket pinalandokna met ti pusona, ket agpaisu ta itan saanen a makamkamtodan iti panagbiagna a kas idi. Ingana ita adda pay laeng daydi a sastreriana, ket nakapabangon payen iti maysa a balayna nga uppat ti ruanganna ket pagpapapupana.

No makasarak kadagiti gagayemna ket masarsarita ti panagbiag saanna nga iliblibak dagidi panagrigrigatna, ket umisem met no masarita ti adda a bassit a namayna a mangtartaraken kadagiti uppat nga annakna.

5. *The American Weekly*. May 5, 1935 p. 17.
6. *Diccionario Enciclopedia Hispano-Americano*. Tomo III p. 966.
7. *A Thousand Years Of Philippine History Before the Coming of The Spaniards*. Austin Craig, p. 1.
8. *Filipino Popular Tales*. Inurnong ni Dean S. Fansler. 1921. Pedro and The Witch p. 279.
9. *The Customs of Mankind*. Lillian Eichler, 1924. pp. 629-630. Hendrich Van loon. Mentor June, 1923.
10. Impanguloan ni Petrus Waldus idi 1170.
11. *The American Weekly*. op. cit p. 17.
12. *Malay Sketches*. Frank Athelstone Swettenham. 6th edition. p. 192.
13. *The Customs of Mankind*. op. cit. pp. 24-35.
14. *Idem*.
15. *Consulting the Witch*. John Scott, R. I.
16. Pedro Bukaneg, The Philippine Moses. Percy Hill. *Philippine Magazine*. June, 1931.
17. *The Lady of The Lake*. Scott. Edited by Edwin Ginn, 1903. p. 3.

DAGITI TIRONG . . .
(*Tuloy ti panid 22*)

naudi. Idi 1843 adda pay laeng simmangpet a buyot ti Tirong⁹ a nagsanglad idiaiy Santo Domingo, idiaiy asidey ti Puro Pingit. Kalpasan daytoy awanen ti naan-anay a maukagantayo no adda pay laeng sabali a tawen nga yaayda. Nangruna ta idi 1848 nakapasangpeten ti *gobierno* Español kadagiti landok a daong. Dagiti *Holandeses* a nangdururog kadakuada saanda metten a makaartap iti bileg dagiti Kakastila, naabak ni Tagal a Pangulo dagiti Tirong, ket pinalpalneddan dagiti luganda nga *ajuaos* ken *karakoas*.

● DAGITTOY a kita ti biray ti nagluglulan dagiti Tirong a naggapu idiaiy probinsia a Tiron, Borneo.¹⁰ Ti maysa a birayda aglaun iti uppat a gasut a Tirong, agraman pay dagiti taktakawenda a kanen ken sansanikua. Ita, kadagitoy nga aldaw, no sawentayo ti Tirong kayatna a sawen ti agsamsam iti saanna a kukua. Iti saan pay nabayag nabigbig a balikas iti sailuko a ti kayatna a sawen maysa nga agtulad wenno agrangud iti sinuratan ti sabali. Ngem saan laeng a dudduda ti pakaiyuloganna: *pirata*, *plagio*, wenno nagan ti maysa nga ikan.

1. Adda idiaiy *Filipiniana Division*. 1911.
2. *Naaramid dagitoy babaen ti orden ejecutiva* No. 2 idi 1911.
3. *Bannawag*, Vol. I, No. 26 Apr. 27, 1935, p. 34.
4. Babaen ti pammati dagiti umili daytoy isu kano ni Apo Sto. Santiago.
5. Nalabit a *sinankupit*.
6. Adda idiaiy *Filipiniana Division*.
7. *Historia Descriptiva del municipio de Sinait, Ilocos Sur*, 1911, (*Filipiniana Division*).

PANNAKAARAMAT . . .
(*Tuloy ti panid 28*)

"artikuli" ti, ket dagiti dadduman a ramramitna, iti Kaspagn:—America itdennanton — ilitayo — panagwaywayas—di mabayag nga aldaw; *America* isu ti mangted, no kasta maikkan iti *ti* (ngaramid); ania ti itdennanto: —panagwaywayas, no kasta maikkan met iti *ti*, ket dagiti dadduman a ramramit, *iti*, kastoy: Ti America itdennanton *iti* ilitayo ti panagwaywayasna *iti* di mabayagen nga aldaw.

SABALI: No pagduaduanto no *ti* wenno *iti* ti maikanada nga ikabil iti maysa a sao, pagbalinen a "plural", ta no *dagiti* ti rumbeng, masinono a ti, ta isut' "singularna"; ngem no mabalina ti kadagiti, *iti* met ti kaasmangna idiaiy "singular"; kaspagarigan ta agduaduak iti umisu a pannakaisao daytoy, *Agsidaak ti manokko? wenno iti manokko?* —masapol nga ibaliadko iti plural, kastoy; *Agsidaak dagiti manokko wenno kadagiti manokko?*—*Ti*

8. *Municipio de Budoc, Ilocos Norte*. 1911. *Filipiniana Division*.
9. Amin nga im-irmay saan a Tirong, Ad-Adu ti Moro kadakuada. Uray no kasta dagiti Tirong adda met darada a Moro. Agsipud ta dagiti naududi a napan idiaiy kailukoon *Tiron* ti naganda, sapaapentay met a naganen idan iti Tirong (ninayonantayon iti "g").
10. *The Philippine Islands*. Blair & Robertson, 1904. Vol. 18 p. 79.

panagdengeg umanayen a mangipato a *kadagiti* ti mainugut, no kasta masinono nga *iti* met ti rebbengna ta isut' kaasmangna idiaiy singular, kastoy: *Ag-sindaak* iti manokko (saan a ti manokko).

Kamaudiananna, tapno mapnektayo a masapel ken nasken unay a paglasinen a nalaing ti panagaramat iti *ti* ken *iti*, matmatantay dagitoy sumaridat a panagsaadda.

Isukatko *ti* kinatan-ok *iti* kinatalna
Isukatko iti kinatan-ok *ti* kinatalna.
Saanko nga isukat ti aso *iti* manok
Saanko nga isukat *iti* aso *ti* manok.

Iparabawlo *iti* ulok ti pangan.

Imutektekanyo a nalaing dagitoy ket makitayo a sibabatad a ti pnangsinnukat ti *ti* ken *iti* umanayen a mamagbaliw wenno mangbarusngi iti kaipapanan ti kayak a saoen. Gapuna nga annadan unay ti nasayaat a pannakaramatda *iti* panagsurat ken uray pay *iti* panagsarita.

SALUDSOD . . .
(*Tuloy ti panid 29*)

- dagiti biddut ti pannakaisuratna, agraman ti nagan a Francisco).
- (5) Tagaano ni Pedro Bukaneg Kano ti pannakaiyanakna? D. R. Babaen ti maukagan kadagiti naimalmalit taga Bantay, Ilocos Sur. Mabalina a saan a daytoy ti ilina ngem iti pakauna ti *Doctrina* a sinuratan ni Padi Francisco Lopez kunana a *natural de pueblo de Bantay*. Adu met ti agkuna nga Itneg, a kas ipamatnat ti naganna Bukaneg, *nabukaan nga Itneg*. Ngem awan met ti mabalinda nga ipakita a pangipaneknek iti daytoy a pammatida. Ni Pedro Bukaneg naiyanak idi 1591, 1592 kuna ti dadduma.
  - (6) Siasino ti immuna a nagdandniw iti sao ti Iloko? F. G. Ni Bukaneg, ngem adda met kinagiddanna a managan Pablo Liaño (no isurattay itan saanen a Liaño ngem Leaño); G. B.

Golden Engineering & Survey Works Co.

ENGINEERS-SURVEYORS-CONTRACTORS

Roads, Buildings, Bridges and Irrigation Projects; Filling, Sub-Division and
Land Surveys; General Repairs, Plans, Estimates, Specifications
Technical Supervision; and Installation of Machineries.

A. RIVERO
Manager

705 AVENIDA RIZAL
MANILA, P. I.

P. O. BOX 3237
TEL. 2-41-36

Excelsior Modes & Institute

1733 Azcarraga, Sta. Cruz, Manila

Try our specialty and modernist creations on

Filipina dress
Wedding "
Evening "
Sport "
Baptismal "
Croquignole
Spiral
Finger Wave.
Facial Treatment
Scalp "
Moderate charge and
Experienced dressmakers

We offer complete course in

Dressmaking	P40.00
Men's Tailoring	50.00
Hair Science	50.00
Beauty Culture	50.00
Machine Embroidery	25.00

Competent Instructors.

Free Diploma, materials, equipments, lesson on Piano, Voice, Typewriting, Stenography, Flower making, Cooking, Factory methods, machine embroidery and Food preservation.

Master Tailor
M. Dimanlanta

Miss Gavina P. Monson
Prop. & Cutter